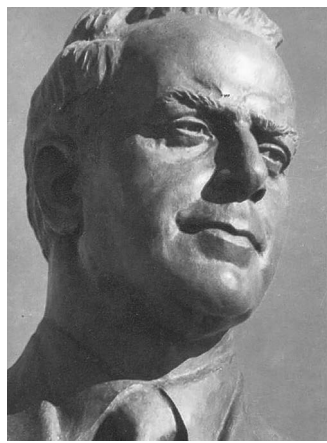

YENİ AZƏRBAYCAN

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi Azərbaycan xalqının milli sərvətidir
Qəzet 1993-cü ilin aprel ayından nəşr olunur. Yeni Azərbaycan Partiyasının orqanı.

23 oktyabr
2026-cı il,
cümə
№ 194 (7261)
Qiyməti
60 qəpik

Milli azadlıqdan
şirin nemət yoxdur!

Vətən müharibəsinin 27-ci günü 23 oktyabr 2020-ci il

İlham Əliyev
@azpresident

Müzəffər Azərbaycan Ordusu Xocavənd rayonunun Dolanar, Bünyadlı kəndlərini, Cəbrayıl rayonunun Dağ Tumas, Nüsüs, Xələfli, Minbaşılı, Veysəlli, Zəngilan rayonunun Vənədli və Mirzəhəsənli kəndlərini işğaldan azad etmişdir. Eşq olsun Azərbaycan Ordusuna! Qarabağ Azərbaycandır!

Translate Tweet

5:29 PM · Oct 23, 2020 · Twitter Web App

İlham Əliyev
@azpresident

Müzəffər Azərbaycan Ordusu Qubadlı rayonunun Zilanlı, Kürd Məhrizli, Muğanlı və Alaqrışaq kəndlərini işğaldan azad etmişdir. Eşq olsun Azərbaycan Ordusuna! Qarabağ Azərbaycandır!

Translate Tweet

5:29 PM · Oct 23, 2020 · Twitter Web App

➔ Bax səh. 2

Düşmənlərimiz sevinməsin, qoy!

➔ Bax səh. 3

➔ Bax səh. 3

➔ Bax səh. 4

➔ Bax səh. 3

ABŞ-dan Azərbaycana
dəstək

➔ Bax səh. 4

İslam bankçılığı
xidmətləri genişlənir

➔ Bax səh. 4

AK Partidə "sarılıq" sindromu
davam edəcəkmi?

➔ Bax səh. 5

"Məkkə" sazişindən
"Bədr"ə doğru

➔ Bax səh. 6

Antantanın yaranması

➔ Bax səh. 7

Fələstin məsələsi: 1947-ci il qətnaməsindən Yaxın Şərqdə davamlı sülh axtarışına

➔ Bax səh. 7

Kövrək sülhün möhkəmləndirilməsi üçün...

Azərbaycanın sülh təşəbbüsləri beynəlxalq səviyyədə dəstəklənir

Azərbaycanın postmüharibə dövründə nümayiş etdirdiyi siyasi davranış modeli beynəlxalq münasibətlər sistemində nadir və diqqətləyiq nümunələrdən biri kimi qiymətləndirilir.

Tarixən müharibələrdən qalib çıxan dövlətlərin məğlub tərəfi siyasi və iqtisadi təzyiqlər altında saxlamağa çalışması tez-tez rast gəlinən praktika olub - Azərbaycan isə 44 günlük Və-

tən müharibəsində əldə etdiyi tarixi qələbədən sonra tamamilə fərqli bir yol seçdi. Bakı regionun əbədi sabitliyi və inkişafı naminə sülh, əməkdaşlıq və integrasiya xəttini prioritet elan

etdi.

Müharibədən dərhal sonra irəli sürülən sülh təşəbbüsləri, sülh konsepsiyası, kommunikasiyaların açılması, regional iqtisadi əməkdaşlıq ideyaları Azərbaycanın strateji baxışının göstəricisidir. Bu yanaşma Cənubi Qafqazın illərlə üzərində formalaşmış “konfrontasiya bölgəsi” imicinin dəyişdirilməsini hədəfləyir. Bakı açıq şəkildə bəyan edir ki, region əməkdaşlıq və qarşılıqlı fayda məkanına çevriləcək.

Məhz Azərbaycanın təşəbbüskarlığı və prinsipial mövqeyi nəticəsində

bu gün Cənubi Qafqaz global güc mərkəzlərinin diqqətindədir. Şərqlə Qərb arasında yeni uzlaşma coğrafiyası, Şimal-Cənub və Şərq-Qərb nəqliyyat dəhlizlərinin kəsişmə nöqtəsi kimi regionun geosiyasi əhəmiyyəti sürətlə artır. Bu kontekstdə sülhün yalnız regional deyil, global təhlükəsizlik üçün də vacib amil olduğu aydın görünür. Ötən ilin avqustunda Vaşinqtonda keçirilən üçtərəfli görüş isə Azərbaycanın memarı olduğu sülh gündəliyinin beynəlxalq platformada real siyasi məzmun qazandığını təsdiqləyən mühüm hadisə kimi tarixə düşdü.

Emosiyalara qapılısaydıq, bu gün, yəqin ki, üçüncü Zəfər Tağı İrəvanın mərkəzində ucaldılardı...

Sülh şəraitində yaşamaq asan deyil - xüsusilə uzun illər müharibə psixologiyası ilə yaşayan cəmiyyətlər üçün. Azərbaycan bu mərhələni məsuliyyətlə və uzaqgörənliklə keçir. Hələ kövrək olan sülhün möhkəmləndirilməsi üçün Bakı söylərini ortaya qoyur. Bəli, qarşıda uzun və perspektivli bir yol var, lakin bu yolun gətirəcəyi dividendlər böyükdür. Sülh regionu qarşındurma məkanından əməkdaşlıq platformasına çevirə bilər. Azərbaycanın təqdim etdiyi sülh gündəliyi revanşizmə deyil, gələcəyə hesablanır. Bu yanaşma Cənubi Qafqazın sabit, təhlükəsiz və inkişaf edən bir regiona çevrilməsi üçün real əsas yaradır. Əgər biz revanşizmə meyllənseydik. Bu İrəvan üçün daha ağır nəticələrə yol açardı. Dövlət başçısı YAP-ın VIII Qurultayında bildirib ki, biz şanlı Zəfər qazanmışıq, Ermə-

nistan kapitulyasiya aktına imza atmağa məcbur olub: “Təkbəsinə düşməni məğlubiyyətə uğratmaq, düşməni öz şərtlərini dikte etmək, onu kapitulyasiya aktına imza atmağa məcbur etmək, baxmayaraq ki, sənə 30 il əzablar verib, ondan sonra lazımı vaxtda dayanmaq, sülhə nail olmaq ki, daha qan tökülməsin. Çünki bizə əbədi müharibə lazım deyil, bu bizim seçiminiz olmayıb. İkinci Qarabağ müharibəsində biz lazımı vaxtda dayandıq və 2023-cü ildə sentyabr ayında da lazımı vaxtda dayandıq. Halbuki müxtəlif variantlar var idi. Amma uzaqgörənlik, strateji düşüncə və xalqımızın əsas maraqlarının nəzərə alınması amilləri bax, bu siyasəti dikte edir. Siyasətdə emosiyalara yer yoxdur. Biz emosiyalara qapılısaydıq, bu gün, yəqin ki, üçüncü Zəfər Tağı İrəvanın mərkəzində ucaldılardı”.

Ermənistanla sülhü dünyanın ən mötəbər məkanında, Ağ Evdə möhürlədik

Qeyd edək ki, Azərbaycan torpaqlarının Ermənistan tərəfindən işğalı və 30 il işğal faktının həyata keçirilməsi açıq-aşkar hərbi təcavüz, beynəlxalq hüququn və BMT Nizamnaməsinin kobud şəkildə pozulması idi. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 4 qətnaməsi işğalçı qüvvələrin dərhal və qeyd-şərtsiz Azərbaycan ərazilərindən çıxarılmasını tələb etsə də, bu sənədlər kağız üzərində qaldı. Münaqişənin həllində vasitəçi kimi yaradılmış ATƏT isə fəaliyyətsizliyi, daha çox isə işğalçıya haqq qazandırmaq imitasiyaları ilə yadda qaldı. Bu siyahıya Avropa Parlamentı, AŞPA kimi təşkilatları da əlavə etmək olar. Ən böyük ədalətsizlik isə ondan ibarət idi ki, bu gün başqa regionlarda baş verən münacişələrə dərhal reaksiya verən, sanksiyalar tətbiq edən, hərbi və iqtisadi təzyiq mexanizmlərini işə salan dövlətlər Azərbaycan məsələsində eyni prinsipiallığı nümayiş etdirmirdilər. Bu yanaşma isə beynəlxalq hüququn universallığı prinsipini sual altına qoydu. Əgər hüquq yalnız güclü dövlətlərin maraqlarına uyğun hallarda işləyirsə, bu artıq hüquq deyil, siyasi alətdir. Azərbaycan bu riyakarlığı açıq şəkildə gördü və nəticədə anladı ki, ədalət yal-

nız sözlə deyil, güclü dövlət iradəsi ilə təmin olunur. Vətən müharibəsində qazanılan Qələbə də məhz bu ədalətsizliyə verilən tarixi cavab oldu. Beləliklə, ölkəmizin qarşısında dayanan 1 nömrəli vəzifə həyata keçirildi - torpaqlarımız işğaldan azad edildi.

Yeni sülh modeli isə təkə region üçün deyil, global miqyasda da müsbət presedent kimi qiymətləndirilir. Bunun nəticəsidir ki, ötən ilin avqustunda Vaşinqtonda baş tutan Sülh Zirvəsi prosesin yeni mərhələyə qədəm qoymasını şərtləndirib. Bu görüş Bakının təşəbbüsü ilə ortaya çıxan sülh gündəliyinin global təsdiqi, Azərbaycanın siyasi iradəsinin dəstəklənməsi idi. Qeyd olunmuş kimi, sülh sazişi layihəsinin parafanması tərəflərin prinsipial məsələlərdə yaxınlaşdığını göstərdi. Hazırkı situasiya hətta Ermənistan üçün də yeni imkanlar vəd edir. Regional integrasiya, nəqliyyat xətlərinin açılması, Zəngəzur dəhlizinin (TRİPP) reallaşması və iqtisadi əməkdaşlıq platformalarının genişlənməsi Ermənistan iqtisadiyyatında ciddi canlanma yarada bilər. Azərbaycanla ticarət əlaqələrinin qurulması, enerji və neft məhsullarının ixracı reallığı da bu yeni mərhələnin nə-

ticələri kimi qiymətləndirilə bilər. Beləliklə, Vaşinqton Zirvəsi və sonrakı diplomatik addımlar göstərir ki, Bakının əsasını qoyduğu sülh prosesi artıq yeni mərhələyə daxil olub. Bu mərhələnin əsas xüsusiyyəti qarşıdurmadan əməkdaşlığa keçiddir və bu keçidin əsas təşəbbüskarı da məhz Azərbaycandır. Prezident İlham Əliyev Yeni Azərbaycan Partiyasının (YAP) VIII Qurultayında çıxışı zamanı bildirib ki, bu illər ərzində qarşımıza qoyduğumuz istənilən vəzifə həyata keçdi. İlk növbədə, ərazi bütövlüyümüzün və suverenliyimizin bərpası: “2003-cü ildə mən ilk dəfə Prezident seçiləndə onu bəyan etmişdim ki, bu, əsas vəzifə olacaq. Biz o şəərəfli missiyaya nail olmaq üçün hər gün, hər saat addımlayırdıq və istədiyimizə nail olduq. Şanlı qələbələrədən sonra Ermənistanla sülhü də dünyanın ən mötəbər məkanında, Ağ Evdə möhürlədik”.

Ziddiyyət Ermənistan üçün müsbət nəticə vəd etmir

Qeyd olunmalıdır ki, Ermənistanın siyasi hakimiyyəti, hətta baş nazir Nikol Paşinyan son çıxışlarında bu məsələyə toxunub. Hökumət başçısı bildirib ki, Ermənistanın yeni Konstitusiyasında Müstəqillik Bəyannaməsinə istinad edilməməlidir. Hətta Ermənistan hakimiyyəti yeni Konstitusiyaya üzərində işləndiyini də bildirir. Amma prosesi operativ şəkildə nəticələndirmək daha çox İrəvanın maraqlarına uyğundur.

Bəzi hallarda Ermənistanın siyasi rəhbərliyi sülhə dəstək nümayiş etdirdiyini bildirirsə də, beynəlxalq platfor-

malarda səslənən çıxışlarda bu mövqeyə ciddi kölgə salınır. Xüsusilə Avropanın bəzi strukturlarının təsiri ilə edilən çıxışlar yeni situasiyaya uyğun olmayan, köhnə ritorikani xatırladan yanaşma kimi qiymətləndirilir. Bu tip çıxışlar Ermənistanın sülh prosesində səmimiyyətinə dair suallar yaradır. Bir tərəfdən sülhdən danışmaq, digər tərəfdən beynəlxalq tribunallarda qarşı tərəfi hədəf alan bəyanatlar vermək konstruktiv xətt deyil. Bu, həm də Ermənistanın öz mövqeyini zəiflədən amildir.

P.İSMAYILOV

Konstitusiyada dəyişiklik...

Vurğulandığı kimi, qalib dövlət olan Azərbaycan həm regionun, həm də ümumilikdə Avrasiyanın geostrateji imkanlarını genişləndirir. Bakı revanşist ritorikadan çıxış etməyərək Ermənistanla münasibətlərin normallaşdırılması üçün konkret strateji yol xəritəsi təqdim etdi və bu da nəticə etibarilə, bölgədə davamlı sabitlik üçün ilkin meyara çevrildi. Bölgənin inkişafının sülhdən asılı olduğu qəddər, sülhün də bir çox təsirlərdən qorunmasına ehtiyac var. İlk növbədə, bölgədə davamlı sabit vəziyyət ya-

ratmaq üçün Ermənistan rəsmi şəkildə Azərbaycan torpaqlarına əsassız iddialardan imtina etməlidir. Xüsusilə, Ermənistan Konstitusiyasında Azərbaycan ərazilərinə qarşı iddiaların aradan qaldırılması kimi bir addım zəruri xarakter daşıyır. Başqa sözlə, daimi sülh üçün həm də hüquqi baza möhkəm olmalıdır. Konstitusiyada dəyişiklikləri, normativ sənədlərin uyğunlaşdırılması və cəmiyyətin sülhə hazırlanması bu prosesin ayrılmaz hissəsidir. Əks halda, imzalanacaq sənəd uzunömürlü olmaya bilər. Bu

baxımdan sülh müqaviləsi regionun gələcəyi üçün həlledici sənəd olmalıdır.

Xatırladaq ki, Ermənistanın Müstəqillik Bəyannaməsi əsasında yazılan konstitusiyaya 1995-ci il iyulun 5-də qəbul edilib. Problem isə ondan qaynaqlanır ki, Ermənistanın Müstəqillik Bəyannaməsinin preambulasında “Ermənistan SSR Ali Sovetinin və Dağlıq Qarabağ Milli Şurasının 1 dekabr 1989-cu il tarixli “Ermənistan SSR-yə yenidən birləşmək haqqında” birgə qəndarma qərardan bəhs olunur. Yəni, rəsmi olaraq Ermənistan hələ də 4.4 min kv km-lik Azərbaycan torpağına iddia ortaya qoyur.

Vətən müharibəsinin 27-ci günü 23 oktyabr 2020-ci il

- Azərbaycan Ordusu Xocavənd rayonunun Dolanlar, Bünyadlı kəndlərini, Cəbrayıl rayonunun Dağ Tumas, Nüsüs, Xələfli, Minbaşılı, Veysəlli, Zəngilan rayonunun Vənədlı və Mirzəhəsənli kəndlərini işğaldan azad edib. Bu barədə Prezident, Müzəffər Ali Baş

Müzəffər Azərbaycan Ordusu Xocavənd rayonunun Dolanlar, Bünyadlı kəndlərini, Cəbrayıl rayonunun Dağ Tumas, Nüsüs, Xələfli, Minbaşılı, Veysəlli, Zəngilan rayonunun Vənədlı və Mirzəhəsənli kəndlərini işğaldan azad etmişdir. Eşq olsun Azərbaycan Ordusuna! Qarabağ Azərbaycandır!

Translate Tweet

5:29 PM · Oct 23, 2020 · Twitter Web App

Komandan İlham Əliyev özünün rəsmi tviter səhifəsində məlumat verib.

- Qubadlı rayonunun Zilanlı, Kürd Məhrizli, Muğanlı və Alaqrşaq kəndləri işğaldan azad olunub.
- Prezident İlham Əliyev Milli Qəhrəman, Qubadlının azad edilməsi uğrunda

runda döyüşlərdə şəhid olmuş Şükür Həmidovun atası Nəriman Həmidovla telefonla danışıb.

- Azərbaycan Ordusu cəbhənin Füzuli, Cəbrayıl və Qubadlı istiqamətlərində Ermənistan silahlı qüvvələrinə ciddi zərbələr endirib, düşmənin bir neçə dayaq məntəqəsi dağıdılıb, mühüm ərazi və yüksəkliklər azad edilib. Bütün cəbhəboyu düşmənin əsas ehtiyatlarına, hərbi infrastrukturuna zərər vurulub. Düşmənin qoşunlarının idarə edilməsi praktiki olaraq itirilib. Ermənistanın Təvəş və Sisian rayonundan gətirilmiş şəxsi heyət döyüşlərə girməkdən boyun qaçıdırıb, mövqelərini tərk ediblər. Bu barədə Müdafiə Nazirliyi məlumat yayıb.
- Ermənistan silahlı qüvvələrinə məxsus iki pilotsuz uçuş aparatı (PUA) zərərsizləşdirilib, digər iki PUA isə xüsusi texniki vasitələrlə yerə endirilib. Ağcabədi rayonu istiqamətində uçuş keçirməyə cəhd göstərən bir taktiki pilotsuz uçuş aparatı məhv edilib.
- Baş Prokurorluğun məlumatına görə, Ermənistan ordusunun yaşayış

məntəqələrini ağır artilleriya qurğularından və raket sistemlərindən atəşə tutması nəticəsində sentyabrın 27-dən oktyabrın 23-ü saat 12:00-dək 63 mülki şəxs həlak olub, 298 nəfər xəsarət alıb, 2 min 156 ev, 90 çoxmənzilli yaşayış binası və 398 mülki obyekt yarasız vəziyyətə düşüb.

- Baş Prokurorluq Ermənistanın təxribatçı nəticəsində sentyabrın 27-dən oktyabrın 23-ü saat 17:00-dək dinc əhaliyə qarşı törədilmiş cinayətlərin son statistikasını açıqlayıb.
- Müdafiə Nazirliyi Ermənistan ordusunun qüvvə və vasitələrinin darma-

Müzəffər Azərbaycan Ordusu Qubadlı rayonunun Zilanlı, Kürd Məhrizli, Muğanlı və Alaqrşaq kəndlərini işğaldan azad etmişdir. Eşq olsun Azərbaycan Ordusuna! Qarabağ Azərbaycandır!

Translate Tweet

5:29 PM · Oct 23, 2020 · Twitter Web App

qüvvələr həm Azərbaycanda, həm də Türkiyədə fəallaşaraq dövlətlərimiz və xalqlarımız arasında nifaq salmağa çalışırlar. Sosial şəbəkələrdə edilən silsilə paylaşımların ikrah doğuran məzmunu ümumi düşmənlərimizin planlarının nə qədər çirkin mahiyyət daşıdığını bütün çıpaqlığı ilə ortaya qoyur.

Ancaq düşmənlərimiz sevinməsin, qoy! Yel qayadan nə apara bilər ki! Azərbaycan və Türkiyə ötlə dırnaq kimidir, bir qandır, bir candır, bir ürəkdir. Ötlə dırnaq arasına tikan batanda necə əzab çəkiriksə, iki ölkə arasında kiçik bir narazılıq yarananda da əzab-əziyyətimiz elə böyük olur. Tarixə baxanda görürük ki, Azərbaycan və Türkiyə arasında bütün narahatlıq doğuran dövrlər keçici olub. Budəfəki narahatılığın da təzliklə səngiyəcəyinə böyük əminliyimiz var. Bu əminlik iki mühüm amildən qaynaqlanır. Birinci amil heç şübhəsiz ki, tarix və

miqyası çox böyük idi - yüz minlərlə insan həyatını itirmiş və yaxud evsiz-çəksiz qalmışdı. Türkiyəni istəməyən mərkəzlər hətta bu dəhşətli faciə üzərində belə siyasi avantajlara əl atmaq cəhdlərində bulundular. Azərbaycan isə Türkiyənin üzləşdiyi faciəni özünüki kimi qəbul etdi. Həmin çətin günlərdə Azərbaycan faciə yerinə ilk gələn və oranı ən son tərk edən dövlət oldu. Həmçinin cəmiyyətimiz də səfərbər olunmuşdu. Respublikamızda insanlar qardaş xalqa mənavi dəstəyini ifadə edir və hansısa bir kömək göstərməyə çalışırdılar. Həmin günlərdə köhnə avtomobili ilə yardım məntəqəsinə yorğan-döşək aparən azərbaycanlı ailənin fotosu yaddaşıldan heç vaxt silinməyəcək. Bu, bizim qardaşlığımızın rəmzidir.

Türkiyə xalqı və dövləti də Azərbaycanın çətin günlərində eyni qəbildən olan davranışlar sərgiləyib. Keçmiş Dağlıq Qarabağ

kü olan ifadələr işlədiblər. Prezident İlham Əliyev Azərbaycan dövlətinin banisi, qurucusu Ulu Öndər Heydər Əliyevin “Bir millət, iki dövlət” fikrini davam etdirərək iki qardaş ölkə arasındakı münasibətləri “Bir yumruq” kimi səciyələndirib. Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan isə ölkəmiz barəsində söhbət edəndə bir qayda olaraq “Can Azərbaycan” ifadəsini işlədir. Dövlət başçıların şəxsi münasibətləri, bir-birinə dərin hörmət bəsləmələri suyu bulandıranlara, aramıza nifaq toxumu səpmək istəyənlərə ən tutarlı cavabdır. Yeri gəlmişkən, yuxarıda bəhs etdiyimiz telefon danışığı zamanı dövlət başçıları Azərbaycan-Türkiyə ikitərəfli münasibətlərini, regional və global məsələləri müzakirə ediblər.

Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan Azərbaycan ilə Türkiyə arasında qardaşlıq münasibətlərinə əsaslanan əməkdaşlığın bundan sonra da daha yüksək səviyyəyə qalxacağına əminliyini ifadə edib.

Türkiyə Prezidenti Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpasının 35-ci ildönümü münasibətlə bir daha təbriklərini çatdırıb və Prezident İlham Əliyevi Ankarada keçiriləcək Türk Dövlətləri Təşkilatının 13-cü Zirvə Görüşünə dəvət edib.

Prezident İlham Əliyev telefon zənginə, Azərbaycan dövlət müstəqilliyinin bərpasının 35-ci ildönümü münasibətlə təbriklərinə görə Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğanə təşəkkürünü bildirib.

Dövlətimizin başçısı öz növbəsində Azərbaycan-Türkiyə qardaşlıq münasibətlərinin bundan sonra da uğurla inkişaf edəcəyinə əminliyini ifadə edib.

Göründüyü kimi, telefon danışığı zamanı iki ölkə arasında qardaşlıq münasibətlərinin gələcəkdə daha da möhkəmlənəcəyinə ən yüksək səviyyədə əminlik ifadə olunub. Bu isə o anlama gəlir ki, Azərbaycan və Türkiyə dünən, bu gün olduğu kimi, sabah da bir yerdə olacaqlar.

Mübariz ABDULLAYEV

Düşmənlərimiz sevinməsin, qoy!

Prezidentlər İlham Əliyev və Rəcəb Tayyib Ərdoğan Azərbaycan ilə Türkiyə arasında qardaşlıq münasibətlərinə əsaslanan əməkdaşlığın bundan sonra daha yüksək səviyyəyə qalxacağına əminliklərini bildiriblər

Bu günlərdə iki qardaş ölkə olan Azərbaycan və Türkiyə prezidentlərinin növbəti təması baş tutub. Belə ki, Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevə zəng edib.

Açıq deyək ki, bu zəngin xüsusi bir mənası var. İki qardaş ölkə arasında münasibətlərdə müəyyən narahatlıqlar yaranmışdı indiki məqamda Türkiyədən Azərbaycana gələn telefon zəngi təsəlli zəngi kimi səciyələndirilir. Münasibətlərimizin korlandığını və bir daha düzəlməyəcəyini düşüncələr və bunu arzulayanlar mayus qalıblar, belələrinin

gözləntiləri suya düşərək əriyib.

Azərbaycan - Türkiyə münasibətlərinin xarakteri elədir ki, dünyada bu münasibətlərə xələl vura biləcək hər hansı bir güc yoxdur. Ancaq həyatın dialektikası elədir ki, bəzən eyni bir ailənin içində, doğmalar, qardaşlar arasında da narahatlıq doğuran anlar yaşanır. Bu gün Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri məhz belə bir dönmədən keçir. İki dövlət arasında münasibətlərin dərinləşməsindən, türk birliyinin regional miqyasdan çıxaraq global xarakter almasını sinirə bilməyən xaricdəki və daxildəki müəyyən

Ankaradan gələn telefon zəngi...

xalqlarımızın istəyi ilə bağlıdır. Biz bir ağacın budaqlarıyıq. Kökümüz, gövdəmiz eynidir, sonradan pərvəzlənərək qol-budaq atmışıq. Eynən ailənin böyüdüüyü kimi. Ailə böyüdükcə yeni evlər tikilir, yeni yurdlar salınır. Rişəni, mənavi qidani isə kökdən alırıq. Bu gün də Azərbaycan və Türkiyə xalqları xain qüvvələrin qarşısında keçilməz, əyilməz bir sipərə bənzəyirlər. Biz hər zaman bir-birimizin kədərinə acımışıq, xoş gününə sevinmişik. Təkcə son 35 ildə nə qədər belə sınaqlarmız olub. Hər dəfə də bu sınaqlardan bir yerdə, bir-birimizə arxa-dayaq olmaqla çıxmışıq. Bir neçə il bundan əvvəl qardaş ölkədə baş verən dəhşətli zəlzələnin

münasibətində Türkiyənin Azərbaycana güclü siyasi dəstək verməsi bunun əyani təzahürüdür. Vətən müharibəsində Türkiyə Azərbaycanın haqq savaşını apardığını və bu savaşda yanımızda olduğunu dünyaya bəyan etməklə bizim inam hissimizi daha da artırdı. Tək olmadığımızı anladığımız tarixdə əbədi qalacaq mütləq Qələbə qazandıq.

Azərbaycanla Türkiyənin sarsılmaz dostluğunun digər bir mühüm mənbəyi Prezident İlham Əliyevlə Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan arasında mövcud olan münasibətlərdir. Bir-birinə “qardaşım” deyə xitab edən Azərbaycanın və Türkiyənin hazırkı liderləri sarsılmaz dostluğumuza aid dərin məna yu-

Azərbaycana qarşı çağırışlar cavabsız qalmayacaq

Xarici İşlər Nazirliyi Türkiyənin 31 vətəndaşını niyə “arzuolunmaz şəxs” elan edib?

Azərbaycanla Türkiyə dost və qardaş ölkələrdir. Biz ortaq tarix, mədəniyyət, dil və dini dəyərlər əsasında bir-birimizə bağlıyıq. “Bir millət, iki dövlət” prinsipi bu münasibətlərin təməlini təşkil edərək, təkcə regionda deyil, bütün dünyada dövlətlərarası əməkdaşlığın, səmimi tərəfdaşlığın və qarşılıqlı dəstəyin bariz nümunəsinə çevrilir.

Azərbaycan və Türkiyə geosiyasi baxımdan mühüm regionlarda yerləşərək, regional və global təhlükəsizlik, enerji layihələri və iqtisadi əməkdaşlıq sahələrində strateji tərəfdaş kimi çıxış edir. Eyni zamanda, hər iki dövlət Türk dünyasında birliyin və həmrəyliyin möhkəm-

Bu səbəbdən də Azərbaycan Türkiyənin 31 vətəndaşını “arzuolunmaz şəxslər” siyahısına daxil edib. Xarici İşlər Nazirliyinin məlumatına görə, müxtəlif sosial şəbəkələr və internet platformaları vasitəsilə Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə, milli təhlükəsizliyinə, konstitusiyaya quruluşuna, xalqına və rəhbərliyinə qarşı, hakimiyyətin zorla dəyişdirilməsinə, habelə dini radikalizm zəminində zorakılığa, dini nifrət və düşmənçiliyin qızışdırılmasına yönəlməmiş açıqlamaları nəzərə alın-

ləndirilməsində fəal rol oynayır, ortaq layihələr və təşəbbüslərlə bu birliyin gələcək inkişafına töhfə verir. Azərbaycan və Türkiyə arasındakı münasibətlər bu gün təkcə dövlətlərarası əməkdaşlıq müstəvisində deyil, xalqlar arasında da səmimi dostluq və qarşılıqlı etimada əsaslanır.

Hazırda dünyada, o cümlədən regionumuzda mürəkkəb proseslər davam edir. Yeni dünya nizamının formalaşdığı bir zamanda Azərbaycan xarici siyasət kursunda dost və müttəfiq ölkələrlə əlaqələri daha da gücləndirməkdədir. Təbii ki, bu sırada qardaş və strateji müttəfiq olan Türkiyə ilə münasibətlər xüsusi yer tutur. Lakin müəyyən qüvvələr iki qardaş ölkənin münasibətlərinə zərər vurmağa çalışırlar. Bir müddət öncə BMT Baş Assambleyasında hadisələrlə bağlı Türkiyənin sosial mediasında Azərbaycan hədəfə alınmışdı. İndi isə Azərbaycan hökuməti tərəfindən ümumtəhsil məktəblərində təhsilə və təhsilverənlər üçün vahid geyim qaydasının tətbiqi ilə əlaqədar kampaniya davam edir. Təəssüf ki, bütün bunlar hətta təhqir və təhdidlərlə müşayiət olunur.

Niyə məhz 31 nəfər?

raq, bəzi Türkiyə vətəndaşları Azərbaycan qanunvericiliyinə uyğun olaraq “arzuolunmaz şəxslər” elan edilib və onların ölkə ərazisinə girişinə qadağa qoyulub.

Məlumatda qeyd olunub ki, Azərbaycana qarşı çağırışlara və düşmənçiliyi təşviq edən fəaliyyətlərə cavab olaraq bundan sonra da müvafiq tədbirlərin görülməsi davam edəcək.

Vüqar İskəndərov: İki ölkə arasında ictimai etimadın zəifləməsi heç birimizin marağına uyğun deyil

Məsələ ilə bağlı qəzetimizə açıqlama verən Azərbaycan - Türkiyə Parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qrupunun üzvü, millət vəkili Vüqar İskəndərov bildirib ki, Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyinin Türkiyənin 31 vətəndaşını arzuolunmaz şəxslər siyahısına daxil etməsi iki qardaş ölkə arasında münasibətlər kontekstində diqqətə və soyuqqanlıqla qiymətləndirilməlidir. Onun fikrincə, burada əsas məsələ qərarın hansı ölkənin vətəndaşlarına qarşı verilməsi deyil, Azərbaycan dövlətinin suverenliyinə, milli təhlükəsizliyinə və konstitusiyaya quruluşuna münasibətdir. Eyni zamanda, bu hadisənin Azərbaycan-Türkiyə qardaşlığına kölgə salmasına imkan verilməməlidir.

Millət vəkili qeyd edib ki, Xarici İşlər Nazirliyinin açıqlamasında həmin şəxslərin ölkəmizə qarşı müxtəlif xarakterli çağırışları, o cümlədən dini radikalizmi, nifrəti və düşmənçiliyi təşviq edən bəyanatları qərarın səbəbləri kimi göstərilir: “Təbii ki, hər bir müstəqil dövlətin öz təhlükəsizliyini qorumaq, qanunvericiliyinə uyğun olaraq ölkəyə girişlə bağlı qərarlar qəbul etmək hüququ var. Azərbaycan da bu baxımdan istisna deyil. Ancaq burada mühüm bir məqamı xüsusi vurğulamaq istəyirəm. 31 nəfərin mövqeyini 85 milyon artıq insanın iradəsi, yaxud Türkiyə dövlətinin rəsmi siyasəti kimi təqdim etmək doğru olmaz. Türkiyə Azərbaycan üçün sadəcə qonşu və müttəfiq deyil. Bizi ortaq tarix, dil, mədəniyyət, milli maraqlar və ən çətin dövrlərdə sınaqlardan çıxmış qardaşlıq bağlayır”.

V.İskəndərov deyib ki, son dövrlər Türkiyənin müəyyən ictimai-siyasi və media dairələrində Azərbaycanla bağlı səsləndirilən bəzi fikirlər təəssüf doğurur. Əlbəttə, fikir müxtəlifliyi, tənqid və ictimai müzakirə demokratik cəmiyyətlərin təbii xüsusiyyətidir. Lakin tənqidlə təhqir, fikir azadlığı ilə zorakılığa və düşmənçiliyə çağırış arasında ciddi fərq var. Bu sərhəddən qorunması hər iki ölkənin maraqlarına xidmət edir. “Digər tə-

rəfdən, hesab edirəm ki, belə həssas məsələlərdə hüquqi əsaslandırma, diplomatik təmaslar və qarşılıqlı izahat imkanları da mühüm əhəmiyyət daşıyır. Çünki məqsəd gərginliyi böyütmək deyil, onun səbəblərini aradan qaldırmaq olmalıdır. Azərbaycan öz milli maraqlarını müdafiə etməkə yanaşı, Türkiyə ilə münasibətlərinin strateji mahiyyətini də daim nəzərə alır” - deyən deputat əlavə edib ki, Prezident İlham Əliyevlə Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan arasında formalaşmış yüksək səviyyəli siyasi etimad münasibətlərin ən mühüm dayaqlarından biridir. Bu əlaqələr ayrı-ayrı şəxslərin emosional bəyanatlarından və sosial şəbəkələrdə yaradılan süni qarşıdurmalardan qat-qat böyük siyasi məna daşıyır. “Unutmayaq ki, Azərbaycan öz suverenliyinə münasibətdə prinsipial olmalı, Türkiyə ilə qardaşlığına münasibətdə isə həmişə uzaqgörən davranmalıdır. Bu iki mövqə bir-birinə zidd deyil, əksinə, bir-birini tamamlayır. Qardaşlıq o demək deyil ki, bütün məsələlərdə fikir ayrılığı olmayacaq. Əsl qardaşlıq fikir ayrılığı yarananda belə ortaq dəyərləri və qarşılıqlı hörməti qorumağa cəsarət qadır” - deyə, işçi qrupun üzvü vurğulayıb.

O, diqqətə çatdırıb ki, Azərbaycanın dövlət maraqları müzakirə predmeti ola bilməz. Azərbaycan-Türkiyə qardaşlığı da ayrı-ayrı şəxslərin siyasi ritorikasının girovuna çevrilməməlidir. Çünki dövlətlərin qərarları konkret şəxslərə aid ola bilər, amma xalqların qardaşlığı “bir millət-iki dövlət” fəlsəfəsinin miqyası qədər böyükdür.

Nardar BAYRAMLI

Milli Məclis BMT-yə çağırış edib...

Dinc nümayişçilərə qarşı güc tətbiqinin araşdırılması məqsədilə müstəqil beynəlxalq təhqiqat komissiyası yaradılsın!

Fransada etiraz aksiyaları hüquq-mühafizə orqanlarının zorakılığı ilə müşayiət olunur. Bu da insan hüquqları baxımından ciddi narahatlıq doğurur. Məsələyə Milli Məclis də münasibət bildirib. Bəyanatda qeyd olunub ki, Fransada təhsil sisteminin vəziyyətindən, yaşayış şərtlərinin artmasından və sosial problemlərdən narazılıq zəminində başlayan etirazlar oktyabrın 17-də daha geniş coğrafiyanı əhatə edərək ölkənin müxtəlif

şəhərlərinə yayılıb. Rəsmi məlumatlara görə, həmin gün nümayişlərdə 550 min nəfər iştirak edib. Paris, Marsel, Lion və digər şəhərlərdə baş vermiş iğtişaclər, yüngünlər və talanlar Emmanuel Makron rejiminin ictimai asayişin və vətəndaşların təhlükəsizliyinin qorunması sahəsində üzleşdiyi ciddi çətinlikləri nümayiş etdirir.

Dənizasırı ərəzilərdə də ciddi problemlər mövcuddur

çoxsaylı məlumatların mövcudluğunu bildirib. Bu hallar Makron rejimi diktaturasının Dənizasırı ərəzilərdə yaşayan insanların, xüsusilə yerli xalqların nümayəndələrinin hüquqlarının və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində üzleşdiyi ciddi problemləri nümayiş etdirir” -deyə vurğulanıb.

Milli Məclis hesab edir ki, Fransada baş verən hadisələr ictimai asayişin təsəddüfi pozuntuları ilə məhdudlaşmış, hökumətin dərin siyasi və idarəetmə böhranının, sosial narazılıqlara cavab vermək və vətəndaşların təhlükəsizliyini təmin etmək sahəsində yüritdiyi siyasətin iflasının göstəricisidir. Makron rejimi bir tərəfdən dinc nümayişçiləri, o cümlədən uşaqları polis qeyri-mütənasib müdaxiləsindən, digər tərəfdən isə vətəndaşları və onların əmlakını iğtişaclər zamanı zorakılıqdan qoruya bilməyib. Baş verən hadisələrə görə siyasi məsuliyyət məsələsi diqqətdən kənarda qala bilməz. Fransa dövlətinin, Makron rejimi diktaturasının, dünyaya insan hüquqları, demokratiya, dəyərlər mövzusunda mühazirə oxumağa çalışanların dərin siyasi və idarəetmə böhranı keçirdiyi açıq-aşkar seçilir.

Milli Məclis Fransanı uşaqlara və dinc nümayişçilərə qarşı qeyri-mütənasib güc tətbiqinin qarşısını almağa, ağır xəsarətlərə məruz qalmış hadisələrin hərtərəfli araşdırılmağa, günahkarların qanun qarşısında cavab verməsi təmin etməyə, həbs edilənlərin, xüsusilə azyaşlıların hüquqlarını qorumağa və vətəndaşların dinc toplaşmağa azadlığına hörmət etməyə çağırıb.

Avropa Parlamentinin və ASPA-nın ikiüzlü siyasəti...

Azərbaycanın qanunvericilik orqanı xüsusilə Avropa Parlamenti, Avropa Şurası Parlament Assambleyası kimi korruptsiyaya və mənavi iflasa uğramış təsisatların Fransada tüğyan edən biabırçılıqları görməzden gəlməsini, insan hüquqları məsələsinə selektiv yanaşmanı və ikili standartları kəskin şəkildə pisləyib. Fransada baş verən polis zorakılığı hallarının ölkənin millət istintaq və məhkəmə orqanları tərəfindən obyektiv, qərəzsiz və ədalətli şəkildə araşdırılacağı ciddi şübhələr doğurur. Azərbaycan parlamenti, bu baxımdan beynəlxalq təşkilatları, xüsusilə BMT-nin İnsan Hüquqları Şurasını azyaşlılar da da-

xil olmağa, dinc nümayişçilərə qarşı güc tətbiqi və insan hüquqlarının pozulması hallarının hərtərəfli araşdırılması məqsədilə müstəqil beynəlxalq təhqiqat komissiyası yaratmağa çağırıb.

Milli Məclis, həmçinin Fransa parlamentini, beynəlxalq parlament təşkilatlarını və insan hüquqları təsisatlarını baş verməmiş hadisələrə prinsipial münasibət bildirməyə, müstəqil beynəlxalq təhqiqatın aparılmasına dəstək verməyə və Makron rejimindən insan hüquqları sahəsində beynəlxalq öhdəliklərinə əməl olunmasını tələb etməyə çağırıb.

Nardar BAYRAMLI

Avropada Ermənistanın mina terroru ifşa edilir...

Azərbaycan dünyada mina terrorundan ən çox əziyyət çəkən ölkələrdən biridir. 30 illik işğal dövründə Ermənistan xeyli sayda hərbi cinayətlər törədib ki, bunların sırasında mina terroru da əsas yerlərdən birini tutur. İşğal dövründə ərazilərimizin təxminən 13 faizi mina ilə çirkəndirilib. Hazırda hökumət tərəfindən azad olunmuş torpaqlarımızın minalardan təmizlənməsi işləri davam etdirilir.

“Minasız dünya” kampaniyası Milan şəhərində...

Ölkəmiz beynəlxalq ictimaiyyəti mütəmadi olaraq Ermənistanın mina terror barədə məlumatlandırır, müxtəlif platformalar çərçivəsində bu yöndə tədbirlər keçirir. Məqsəd beynəlxalq birliyin diqqətini problemin həllinə yönəltməkdir. Bütün bunları nəzərə alaraq, beynəlxalq ictimaiyyət minatəmizləmə fəaliyyətlərinin təxirəsalınmazlığını qəbul etməli, Azərbaycanın davam edən minatəmizləmə səylərinə dəstək olmalıdır. Çünki sözügedən ərazilər minalarla həddən artıq çirkəndirilib. Müsbət həldir ki, ölkəmizin dostları bu istiqamətdə öz dəstəyini göstərir. Bütün bunlarla yanaşı, müvafiq beynəlxalq təşkilatlar, ayrı-ayrı ölkələrin parlamentləri, insan haqlarının müdafiəsi ilə məşğul olan qurumlar Azərbaycana qarşı davam etdirilən mina terroruna

biganə qalmamalıdır.

Mina terroru ilə bağlı həqiqətlərin dünyaya ictimaiyyətinə çatdırılmasında qeyri-hökumət təşkilatları da fəal iştirak edir. Oktyabrın 21-də Azərbaycanın “Gilavar Foto Klubu” İctimai Birliyi tərəfindən Avropada həyata keçirilən “Minasız dünya” beynəlxalq kampaniyası çərçivəsində İtaliyanın Milan şəhərində növbəti sərginin təşkil olunması da buna misaldır. Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına (QHT) Dövlət Dəstəyi Agentliyindən verilən məlumata görə, ziyarətçilərə məlumat verilib ki, Ermənistan və Azərbaycan arasında münasibətə başa çatsa da, işğal dövründə basdırılmış minaların dinc əhali üçün yaratdığı təhlükə davam

edir və bu, davamlı sülhə ziyan vurur. Ermənistan Azərbaycan qarşısındakı öhdəliklərinə əməl etməli, dəqiq mina xəritələrini təhvil verməlidir.

Aksiya böyük maraqla qarşılanıb. Xatırladaq ki, kampaniya çərçivəsində bu il oktyabrın 5-də İsveçrənin Cenevrə, oktyabrın 7-də Cexiyanın Brno, oktyabrın 9-da Sloveniyanın Lyublyana, oktyabrın 11-də Bosniya və Herseqovinanın Sarayevo, oktyabrın 13-də Xorvatiyanın Zaqreb, oktyabrın 15-də Avstriyanın Salzburq, oktyabrın 17-də İtaliyanın Roma şəhərlərində silsilə fotoekspozisiyalar keçirilib.

“Gilavar Foto Klubu” İctimai Birliyi Azərbaycanın QHT Agentliyi və Qarabağ Dirçəliş Fondunun ANAMA-nın təşəbbüsü ilə birgə elan etdiyi “Mina və partlamamış hərbi sursatlar probleminə dair təşəbbüslər” qrant müsabiqəsinin 2026-cı il üzrə qalibidir.

Rumıniyada mina təmizləyən qadınlar haqqında film nümayiş olunub

Rumıniyanın Sibiu şəhərində keçirilən beynəlxalq “Astra Film Festival” çərçivəsində azərbaycanlı rejissor Fəriz Əhmədovun Qarabağda mina təmizləmə işləri ilə məşğul olan qadınlardan bəhs edən “Səssiz addımlar” sənədli filmi nümayiş etdirilib. Rumıniyanın “Europa FM” radiostansiyasının rəsmi saytında dərc olunan məqalədə Azərbaycan və Polşanın 2026-cı il istehsalı olan birgə sənədli filmə xüsusi diqqət ayrılıb. Festivalın dördüncü günündə “Astra Film Cinema”da nümayiş etdirilən ekran əsəri müharibə nəticəsində minalarla çirkənlənmiş Qarabağ ərazilərində çalışan qadınların həyatından bəhs edir.

Filmə tamaşaçılara qadınların həm təhlükəli mina təmizləmə əməliyyatları zamanı gördükləri iş, həm də ailə və gündəlik həyatları təqdim olunur. “Europa FM”-in jurnalisti Mihnea Qolea festival haqqında hazırladığı məqalədə ekran əsərinin tamaşaçıları Qarabağda mina təmizləyən qadınların az tanınan dünyası ilə tanış etdiyini vurğulayıb. Məqalədə filmin qəhrəmanlarının təhlükəli peşələrinə baxmayaraq, qadınların xüsusiyyətlərini və ailə dəyərlərini qoruyub saxlamalarına diqqət çəkilir. Qəhrəmanlardan biri, hətta mina təmizləyərkən də səliqəli və zərif görünməyən vacibliyini bildirir. Digər qadın isə insanların onların mina təmizləməsinə təəcübləndiyini, lakin qadınlar üçün ən çətin və məsuliyyətli işlərdən birinin analıq olduğunu vurğulayır. Rumıniyalı jurnalist bu fikirləri filmin ən təsirli məqamları kimi qiymətləndirərək, sənədli ekran əsərinin tamaşaçıları gündəlik həyatda az qarşılaşdıqları reallıqlar haqqında düşünməyə vadar etdiyini yazıb.

partlayış risklərinin azaldılması, təhlükəsiz davranış vərdislərinin formalaşdırılması olub.

H.Səfərxanovun sözlərinə görə, Kəlbəcər, Şuşa, Cəbrayıl, Xocavənd şəhərlərində, Laçın rayonunun Bəylik, Sus, Zabux kəndlərində, Xocavəndin Qırımlı Bazar qəsəbəsində və Xanoba kəndində, eləcə də Zəngilanın Ağalı kəndində keçirilən maarifləndirmə tədbirlərində geri qayıtmış keçmiş məcburi köçkünlər, müəllimlər, sağirdlər, Fövqəladə Hallar və Daxili İşlər nazirliklərinin əməkdaşları, həmçinin mühəndis və fəhlələr iştirak ediblər.

Nardar BAYRAMLI

Qeyd edək ki, “Astra Film Festival” Rumıniyanın ən uzun tarixə malik sənədli film festivallarından biridir. Builki proqramda 70-dən çox sənədli film və 200-dən artıq kino tədbiri yer alıb. Festival çərçivəsində müxtəlif ölkələrdən olan rejissorların əsərləri nümayiş etdirilir, aktual sosial və mədəni mövzulara dair müzakirələr təşkil olunur.

Bundan əlavə, “Qarabağ İtkin Ailələri” İctimai Birliyinin təşkilatçılığı ilə azərbaycanlı itkin ailələrə də Avropada Ermənistanla qarşı etiraz aksiyalarına başlayıb. Həmin aksiyalarda da mina problemi gündəmə gətirilib. Oktyabrın 20-də Belçika Krallığının paytaxtı Brüssel şəhərində Avropa Parlamentinin qarşısında və oktyabrın 21-də isə “Schuman” meydanında bir qrup azərbaycanlı itkin ailəsi aksiyalar keçirib. Qeyd olunub ki, Ermənistanın Azərbaycan ərazilərini işğalı zamanı 4010

İtkin ailələrinin üzvlərinin Avropa Parlamenti qarşısında aksiyası...

azərbaycanlı itkin düşüb. Onlar arasında 71 uşaq, 288 qadın və 319 ahl şəxs olub. Hər rəqəmin arxasında bir insan həyatı, cəvabsız qalan suallar dayanır. Azad edilmiş ərazilərdəki yaşayış məntəqələrində, qəbiristanlıqlarda, hətta bir sıra itkinlərin qalıqlarının tapıldığı kütləvi məzarlıqların ətrafında da minaların basdırıldığı aşkarlanıb. Sülh gündəliyinin irəlilədiyi bir dövrdə itkinlərin taleyinə aydınlıq gətirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

ABŞ-dan Azərbaycana dəstək

Azərbaycan və ABŞ arasında süni intellekt (SI) və rəqəmsal infrastruktur sahəsində əməkdaşlıq fəal şəkildə genişlənməkdədir. Rəqəmsal inkişaf və nəqliyyat naziri Rəşad Nəbiyev ilə ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Maliyyə Korporasiyasının (DFC) baş siyasət direktoru Karolin Vik ilə görüşdə bu istiqamətdə yeni layihələrin icrası məqsədilə amerikan texnologiyası şirkətlərinin öz imkanlarını artıracığı bildirilib. Qeyd edilib ki, Azərbaycanla əməkdaşlıq çərçivəsində beynəlxalq və yerli texnologiya şirkətlərinin ölkəmizdə süni intellekt məlumat mərkəzləri yaratması, rəqəmsal infrastrukturunu inkişaf etdirməsi planlaşdırılır. Eləcə də ABŞ Orta Dəhlizin inkişafı, dayanıqlı təchizat zəncirlərinin gücləndirilməsi və birgə investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsində Azərbaycana dəstək vermək niyyətindədir.

4-cü Sənaye İnqilabının hədəflərinə doğru

ABŞ-in rəqəmsal planları Azərbaycanın müasir inkişaf hədəflərinə tam uyğundur. “Azərbaycan Respublikasında rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafına dair 2026-2029-cu illər üçün Strategiya”na əsasən, xarici şirkətlərlə rəqəmsal infrastrukturun genişlən-

xidmətlərinin vahid pəncərə prinsipi ilə əlçatanlığını təmin edəcək.

“SpaceX” və “EXIM Bank”ın sərmayə planları

Süni intellekt və “yaşıl iqtisadiyyat” transformasiyasında fəal rol oynayan Amerikanın nəhəng “SpaceX” şirkəti də global miqyasda dəstəkləyici və investisiyaönlü fəaliyyəti ilə diqqəti cəlb edir. Bu şirkət də texnologiyalar və sənaye quruculuğunda Azərbaycana hərtərəfli dəstək vermək niyyətini bəyan edib və bu, ümidverici perspektivlər süni zəka sektoruna sərmayələrin axınına təmin edəcək. Habelə Amerikanın güclü iqtisadi dəstəyi və sərmayə təşviqləri sayəsində Azərbaycan iqtisadiyyatının şaxələndirilməsinə və yeni bilik və bacarıqları ehtiva edən sahələrin inkişafına mühüm baza yaranaçaq.

Azərbaycan və ABŞ arasında əldə olunmuş anlaşmaya əsasən, Amerikanın nəhəng maliyyə institutu olan “EXIM Bank” translogistika və innovasiya layihələrinə ölkəmizə maliyyə dəstəyi göstərmək, innovativ alətlərin tətbiqində birgə iştirakçı olmaq niyyətindədir.

Cari ilin ortalarında Azərbaycanın “Azerconnect Group” şirkəti və Amerikanın global texnologiya nəhəngi olan “NVIDIA” arasında tərəfdaşlıq

Amerikanın texnologiya şirkətləri ölkəmizdə süni intellekt məlumat mərkəzləri yaradacaq

dirilməsi və transformasiyanın sürətləndirilməsi, iqtisadiyyatın rəqəbətliliyinin yaxşılaşdırılması, innovasiya əsaslı inkişafın təşviqi, rəqəmsal bacarıqların gücləndirilməsi, eləcə də rəqəmsal iqtisadi fəaliyyətlərin dayanıqlığının artırılması nəzərdə tutulur. Strategiya informasiya texnologiyalarının və 4-cü Sənaye İnqilabının əsas texnologiyalarının - süni intellekt, böyük verilənlər, blokçeyn, bulud texnologiyaları, “ağıllı şəhər” həlləri və s. sürətli inkişafı şəraitində rəqəmsal iqtisadiyyat ekosisteminin formalaşdırılması, onun dayanıqlılığının təmin edilməsi və bütün iqtisadi sahələrdə rəqəmsal transformasiyanın geniş tətbiqi prinsiplərinə əsaslanır. Bu ssenariyə əsasən, dünyanın nəhəng texnologiya şirkətlərinin ölkəmizə cəlb edilməsi üçün əlavə tədbirlərin görülməsi planlaşdırılır.

“Microsoft”un süni zəka quruculuğuna töhfəsi

“Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Amerika Birləşmiş Ştatları Hökuməti arasında Strategi Tərəfdaşlıq haqqında Xartiya”da Azərbaycan süni zəka sahəsində ABŞ-in iri korporasiyaları ilə əməkdaşlığı isə əsas hədəflər sırasında yer alır. Bir müddət əvvəl əldə edilmiş razılaşmaya əsasən, “Haimaker” şirkəti ölkəmizdə süni intellekt sahəsində müvafiq infrastrukturun yaradılmasında davamlı proqramın icrası nəzərdə tutulur. “Haimaker” şirkətinin baş icraçı direktoru Su Le bildirib ki, bu istiqamətdə strateji təkliflər nəzərdən keçirilib, Ələt Azad İqtisadi Zonasında Data mərkəz və bulud platformasının qurulması, rəqəmsal texnologiyaların transferi perspektivləri ilə bağlı anlaşmalar əldə olunub. Əməkdaşlıq planı çərçivəsində tərəflər ABŞ rəqəmsal infrastruktur və kosmik sənaye sahəsində layihələri ölkəmizdə tətbiq planlaşdırırlar. Həmçinin Tədqiqat və İnkişaf platformalarının qurulması, innovasiya körpü proqramları və kibernetiklik-sizlik təşəbbüslərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

ABŞ-in digər texnologiya korporasiyası - “Intel”-in vitse-prezidenti Sara Kemp isə bildirib ki, süni intellekt və yüksək performanslı hesablama infrastrukturunu, “ağıllı” mobililik və bu sahələrdə milli kadr hazırlığı üzrə əməkdaşlıq imkanları planlaşdırılır.

ABŞ-in texnologiya nəhəngi “Microsoft” da Azərbaycanda süni intellekt infrastrukturunun qurulması və genişləndirilməsinə sərmayə qoymağı planlaşdırır. Bu əməkdaşlıq çərçivəsində yaxın aylarda “Microsoft Business Platform” istifadəyə verilecək. Platforma dövlət

müqaviləsi imzalanıb. Əməkdaşlığın ilkin mərhələsində “Azerconnect Group” “GeForce NOW” xidmətini təqdim edəcək. ABŞ şirkəti əməkdaşlıq planı əsasında Azərbaycanda süni intellekt əsaslı şəbəkələr, 6G infrastrukturunu və süni intellekt data mərkəzinin yaradılmasını prioritet istiqamətlər müəyyən edir.

Amerikanın “Apple”, “Ericsson”, “Motorola Solutions”, “Honeywell”, “Parallel Wireless”, “Meta”, “Resecurity”, “Global Data Risk”, “WhiteFox Defense Technologies”, “Lummus Technology” və digər aparıcı şirkətləri də kibernetiklik-sizlik, süni intellekt və rəqəmsal texnologiyalar sahələrində ölkəmizlə əməkdaşlığa müsbət yanaşır. Ümumilikdə, ABŞ şirkətlərinin Azərbaycanın müasir innovasiya sektoruna da böyük marağı böyükdür və bu istiqamətdə fəal məsləhətləşmələr aparılır. Bütün bunlar Amerikanın inovasiya şirkətlərinin Azərbaycanda regional ekosistem quruculuğunda iştirakını təsdiqləməklə, Bakı-Vaşinqton münasibətlərində yeni iqtisadi mərhələnin başlandığını nümayiş etdirir.

4,4 milyard dollar döyərində dividend gözləntisi

Azərbaycanda orta və uzunmüddətli dövrün ssenarilərinə əsasən, iqtisadiyyatın inkişaf tələblərinə uyğun rəqəmsal infrastrukturun müasirləşdirilməsi, yeni rəqəmsal bizneslərin inkişafının təşviqi, startup və innovasiya yönümlü ekosistemin dəstəklənməsi, iqtisadi qərarvermədə data əsaslı analitikanın tətbiqi, beynəlxalq rəqəmsal inteqrasiyanın daha geniş tətbiqi, həmçinin yaşıl və dayanıqlı rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı prioritet istiqamətlər kimi müəyyən edilib.

Respublikamız 2040-cı ilə qədər iqtisadi artımın sürətləndirilməsində süni intellekt imkanlarından istifadə etməyi planlaşdırır və bu istiqamətdə beynəlxalq təşkilatlar və konsaltinq şirkətlərlə birgə layihələr icra etməyi düşündür. Qiymətləndirmələrə görə, Azərbaycan dilində generativ süni intellekt ölkə iqtisadiyyatına əlavə 4,4 milyard dollar gəlir gətirəcək. Bundan əlavə, böyük həcmli məlumatları generasiya edə biləcək rəqəmsal proqramın istifadəyə verilməsi bu potensialı daha da böyüdəcək əlavə dəyərlər həcmilərini də artırır bilər.

Bu baxımdan ABŞ şirkətləri ilə süni zəka sahəsində mühüm təməllərin yaradılması adıçəkilən sahənin dayanıqlı inkişafı üçün mühüm amil hesab edilə bilər.

E.CƏFƏRLİ

İslam bankçılığı xidmətləri genişlənir

III İslam Maliyyə Forumunda maliyyələşmə alətlərinin tətbiqi imkanları müzakirə edilib

Oktyabrın 22-də Bakıda III İslam Maliyyə Forumu keçirilib. İqtisadi Resursların Öyrənilməsi Mərkəzinin təşəbbüsü ilə təşkil olunan forumda Azərbaycanda İslam maliyyəsinin inkişaf perspektivləri, İslam bankçılığı və sığortası, alternativ maliyyələşmə alətləri, eləcə də bu sahədə kadr hazırlığı və beynəlxalq sertifikatıya məsələləri müzakirə olunub. Forum “Azərbaycanda İslam bankçılığının və sığortasının yeni dövrü”, “İslam maliyyəsinin lizin və mikromaliyyə məhsullarının tətbiqi imkanları”, “İslam maliyyəsi sahəsində kadr hazırlığı və beynəlxalq sertifikatıya” adlı üç panel sessiyasını əhatə edir.

“Mudaraba” və “Murabaha” islam bank məhsulları tətbiq olunur

Azərbaycan Banklar Assosiasiyasının icraçı direktoru Yunus Abdulov bankların maliyyə kapitalının artmasına toxunaraq bildirib ki, 2026-cı il oktyabrın 1-nə ölkəmizin bank sektorunun aktivləri ötən ilin eyni tarixi ilə müqayisədə 13 faiz artaraq 63,6 milyard manata, depozit portfelii illik 15 faiz artaraq 42,3 milyard manata, fiziki şəxslərin əmanətləri isə 20 faiz artaraq 18,4 milyard manata çatıb. Balans kapitalı illik 9 faiz artımla 7,84 milyard manata çatıb. İlk doqquz ayda xalis mənfəət ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 19 faiz artaraq 1,08 milyard manata yüksəlib. Genişlənmə kreditləşmədə də özünü göstərib. Ümumi kredit portfelii isə 15 faiz artaraq 33,7 milyard manata çatıb. Biznes kreditlərinin artım tempi isə istehlak və ipotekə kreditlərini üstələyərək 19 faiz olub və 18,5 milyard manata yüksəlib.

Banklar biznesə dəstək məqsədilə alternativ alətlərin tətbiqini də artırmaqdadır ki, onların sırasında islam maliyyəsi alətləri olan “Mudaraba” və “Murabaha” məhsulları öz töhfəsini verməkdədir. Bu pilot layihələr müştəri tələbatını öyrənmək, müqavilələri və əməliyyat proseslərini təkmilləşdirmək üçün praktik imkan yaradır. Həmin təcrübənin daha geniş tətbiqi üçün hüquqi bazanın tamamlanması vacibdir ki, bu istiqamətdə müvafiq normativ-hüquqi akt layihələri hazırlanır.

Mərkəzi Bankın (MB) Maliyyə sektorunun inkişafı şöbəsinin rəisi Nərgiz Şirəliyeva bildirib ki, islam maliyyəsinin genişləndirmək üçün Vergi Məcəlləsində və “Əmanətlərin sığortalannması haqqında” qanunda dəyişiklik edilməsinə ehtiyac var. MB rəsmisi həmçinin bank əmanətlərinin sığortalannmasında da müvafiq vəsaitliklərin aparılmasını təklif edib. Onun fikrincə, dövlətlərin təkə əməliyyat əmanətləri deyil, islam əmanətləri də sığortalannmalıdır. Eləcə də, qanunvericiliyə islam maliyyəsinin tətbiqinə imkan verən dəyişikliklərdən sonra növbəti mərhələdə bu maliyyələşmə modelinin bankların risklərin idarə edilməsi sistemində inteqrasiyası nəzərdə tutulur. Hüquqi çərçivənin formalaşdırılması bankların qeyd edilən islam maliyyəsi məhsullarını daha aydın qaydalar əsasında inkişaf etdirməsinə şərait yaradacaq.

İslam İnkişaf Bankı İnstitutu və ITFC-dən sahibkarlara dəstək

Azərbaycan Banklar Assosiasiyasının Alternativ Bankçılıq Şurası və Azərbaycan Bank və Maliyyə Tədris Mərkəzi də islam bank məhsullarının maliyyə bazasında tətbiqi üçün maarifləndirici fəaliyyəti artırır. Bu çərçivəyə əsasən, banklar arasında təcrübə mübadiləsinin genişləndirilməsi, təlimlərin praktik məhsullar üzərində qurulması və rəqəmsal xidmətlərdə şərtlərin aydın təqdim edilməsi istiqamətində faydalı məsləhətləşmələr

davam etdirilməkdədir. Həmçinin Türkiyə, Malayziya və Kərfəz ölkələrinin təcrübəsinin yerli hüquqi və iqtisadi şəraitə uyğunlaşdırılması da fəaliyyət istiqamətlərindən biridir. Eləcə də İslam İnkişaf Bankı İnstitutu və ITFC-nin Azərbaycanda maliyyələşmə imkanlarına xüsusi diqqət yetirməsi bu sahədə imkanları böyüdəcək. Maliyyələşmədə istehlak və emal biznesinin, o cümlədən halal istehsal və ticarətinə uyğun maliyyələşmə alətlərinin dəstəklənməsi sahibkarların regional bazarlara çıxışına töhfə verə bilər.

İslam İnkişaf Bankı Qrupunun Azərbaycandakı maliyyə yatırımları

İslam dövlətlərinin maliyyə sektorunda aparıcı institut kimi liderlik edən İslam İnkişaf Bankı Qrupu da iqtisadi inkişafa tökan verməkdədir. Bank tanınmış xarici investorları və maliyyə institutları ilə səmərəli əməkdaşlıq çərçivəsində regional layihələrin icrasında xüsusi rol oynayır. Azərbaycan və İslam İnkişaf Bankı Qrupu arasında 30 ildən artıq yaxın tərəfdaşlıq münasibətlərinin olması isə ölkəmizdə maliyyə resurslarının cəlbə və bir çox sektorlar üzrə ölkə iqtisadiyyatını şaxələndirmək baxımından mühüm əhəmiyyət kəşb edir.

Bank Qrupu ötən illərdə ölkəmizdə infrastruktur, enerji, kənd təsərrüfatı və sosial xidmətlər sahələrinə sərmayədar kimi çıxış edib. 2016-cı ildə Özel Sektorun İnkişafı üzrə İslam Korporasiyası ilə Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı arasında imzalanmış Anlaşma Memorandumu regional nəqliyyat infrastrukturunun modernləşdirilməsində mühüm rol oynayır. Eləcə də Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu və Ələt Azad İqtisadi Zonası kimi layihələrin maliyyə təchizatçısı olub. Ümumilikdə, İslam Bankı Qrupu indiyə qədər 84 layihə üzrə təxminən 1,8 milyard dollar həcmində maliyyələşdirməni təmin edərək böyük investorlar ailəsində yer alıb.

İslam Maliyyə Forumunda çıxış edən rəhbərlərin qənaətinə görə, islam bankçılığı alətlərini tətbiq edən maliyyə təşkilatları yeni çağırışlar dövründə regional inteqrasiya və ortaqlıq rifah naminə hədəflərə uyğun olaraq, fəaliyyətini artırmaq niyyətindədir. Ələlxüsus da, global mühitdə artan inflyasiya, münasibətlər və təchizat zəncirlərindəki pozuntular şəraitində global iqtisadiyyatın maliyyə sıxıntılarını təmin etmək üçün dayanıqlı sərmayələrin axını zəruri hesab edilir. Bu baxımdan islam bank institutlarının iqtisadi artımın təmin edilməsi üçün maliyyə dəstəyi xüsusi əhəmiyyət kəşb edir. Bank ekspertlərinin proqnozlarına görə, qarşdakı beş il ərzində islam maliyyəsi üzrə verilən kreditlərin və cəlb olunan depozitlərin həcmində ciddi artım müşahidə edilə bilər.

Ümumilikdə, İslam Maliyyə Forumu islam bankçılığı və kapital bazarı alətləri əlavə maliyyələşmə kanalı yarada, investor dairəsini genişləndirə bilər.

E.CƏFƏRLİ

Qara Dəniz Ticarət və İnkişaf Bankı (QDTİB) Azərbaycanda maliyyələşmə portfelinə genişləndirməkdədir. 2026-cı ilin ötən 9 ayının yeku-

Etibarlı maliyyə tərəfdaşı

Qara Dəniz Ticarət və İnkişaf Bankı ölkəmizdə yeni layihələri maliyyələşdirəcək

nuna əsasən, bankın 42 əməliyyat layihəsi çərçivəsində maliyyələşdirməsi nəzərdə tutulan vəsaitlərinin faktiki həcmi 711 milyon 819 min avro təşkil edir. QDTİB sentyabrın sonuna qədər həmin vəsaitin 453 milyon 802 min avrosunu təmin edib, digər layihələrin maliyyə təchizatı da yaxın vaxtlarda təmin olunacaq. Bankın he-

sabatına əsasən, Azərbaycanla imzalanmış layihələr portfelində ən böyük pay maliyyə sektoruna aiddir - 50,28 faiz və ya 169 milyon 670 min avro. Energetika sektoruna aid layihələrin payı 35,23 faiz və ya 118 milyon 89 min avro, daşınmaz əmlak sektorunun payı isə 6,92 faiz və ya 23 milyon 337 min avrodur. QDTİB-in Azərbaycandakı böyük

layihələri sırasında Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin (SOCAR) 75 milyon ABŞ dolları məbləğində maliyyələşdirilməsini, "Bank Respublika" ASC üçün 25 milyon manatlıq kredit xətlərini, həmçinin "Unibank" ASC vasitəsilə 7 milyon dollar və "Azər-Türk Bank" ASC vasitəsilə 5 milyon dolları məbləğində maliyyə sektoruna göstərilən dəstəyi vurğulamaq olar.

Regional layihələrdə maliyyə donorluğu

Qara Dəniz Ticarət və İnkişaf Bankı ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin 27 illik tarixi ərzində mühüm layihələrin icrası həyata keçirilib. 1999-cu ildə Azərbaycanın iştirakı ilə təsis edilmiş bu beynəlxalq maliyyə institutu ölkəmizin iqtisadiyyatına investisiyaların qoyulmasında, xüsusilə özal sektorun maliyyələşməsində fəal rol oynayıb. Bankın Azərbaycandakı əsas portfeli kiçik və orta sahibkarlığa dəstək, enerji, daşınmaz əmlak, istehlak malları və sənaye sektorlarını təşkil edir.

QDTİB ölkəmizdə müxtəlif sektorları əhatə edən layihələrə uzun illərdir ki, maliyyə dəstəyi verir, investisiya

fəallığı nümayiş etdirir. Beynəlxalq dövlətlərarası maliyyə kredit təşkilatı olan bank iqtisadi inkişaf və regional əməkdaşlığa töhfə verir. Üzvlər ölkələrdə dövlət və özəl sektorlarda layihələr üçün kreditlərin verilməsi, kredit xətlərinin açılması, investisiyaların və zəmanətlərin verilməsində və ticarətin maliyyələşdirilməsində iştirak edir.

Bank "Şahdəniz" kimi strateji əhəmiyyətli enerji layihələrində iştirak edib, eyni zamanda, kiçik və orta biznesə davamlı dəstəyini artırır. Ümumilikdə, Qara Dəniz Bankının Azərbaycana yönəldiyi investisiyaların həcmi ümumi kredit portfelinin təxminən 10 faizlik resursu həcmindədir.

Ortamüddətli Strategiya üzrə əməkdaşlıq

QDTİB ilə əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi müasir dövrdə də Azərbaycanın iqtisadi prioritetlərinə uyğun layihələrin dəstəklənməsi, investisiya imkanlarının genişləndirilməsi və dayanıqlı inkişaf məqsədlərinə nail olunması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bank heyəti Azərbaycanda potensial layihələrdə iştirakını artırmaq niyyətini ifadə edib. Bankın prezidenti Serhat Köksal Ortamüddətli Strategiya əsasında maliyyələşmənin davam etdiriləcəyi və Biznes planının ikinci mərhələsinə başlanılacağını bildirib. Qara Dəniz Bankının nəqliyyat dəhlizlərinin açılması və Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərinin bərpasında,

nəqliyyat və logistika infrastrukturunun inkişafına sərmayə yatıracağı bəyan olunub.

Qara Dəniz Bankının Rəhbərlər Şurası tərəfindən ortamüddətli strategiya sənədi, 2026-2027-ci illər üzrə biznes planı, cari kredit portfeli və maliyyələşdirmə mənbələri, habelə üzvlər ölkələr arasında bank və biznes sahəsində mövcud imkanların və potensialın daha da genişləndirilməsinə dair anlaşmalar əldə edilib. Strateji plana əsasən, bankın kredit portfelinin artırılmasında aparıcı səhmdarlardan biri kimi Azərbaycanın da rolunun artacağı, eləcə də kredit portfelində əlavə maliyyə resursları alacağı ehtimal edilir.

Əməkdaşlığın yeni gündəliyi - "yaşıl enerji" və "yaşıl maliyyə"...

Qara Dəniz Bankı ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlığın müasir gündəliyində KOB-ların inkişafı və sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə resurslarına çıxışı imkanlarının artırılması, "yaşıl iqtisadiyyat"ın təşviqi məqsədilə korporativ və fərdi müştərilərin ehtiyaclarının kreditləşdirilməsi və digər priori-

tetlər daxildir. Həmçinin, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə biznesə dəstək və müasir sənaye-əmal zəncirinin qurulmasında bankın donorluğu istisna olunmur. SOCAR-la "yaşıl enerji" üzrə layihələrin həyata keçirilməsi də danışıqlar mövzusunda. Bir neçə ay əvvəl Bakıda olan bankın vitse-prezi-

denti Draqoş-Paul Ungureanu işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və bərk məişət tullantılarının idarə olunması layihələrinin maliyyələşdirilməsində iştirakın mümkünlüyünü vurğulayıb.

QDTİB ölkəmizlə yeni əməkdaşlıq mərhələsində "yaşıl maliyyələşmə"

və investisiyaların artırılmasını da əsas istiqamətlərdən biri hesab edir. Bu məqsədlə Azərbaycanın maliyyə institutları, o cümlədən banklarla "yaşıl layihələr" üzrə müqavilə imzalanması nəzərdə tutulur. Bu çərçivəyə əsasən, Azərbaycanın "yaşıl maliyyə" üzrə investisiya prioritetlərinə QDTİB-in maliyyə dəstəyi verəcəyi ehtimal olunur.

E.CƏFƏRLİ

9 ayda 3,2 milyard dollar...

2026-cı ilin yanvar-sentyabr aylarında Azərbaycanın qeyri-neft sektoru üzrə ixracı (qeyri-monetar qızıl istisna olmaqla) 2025-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 20,5 faiz artaraq 3,2 milyard dollar təşkil edib. İxracda ən böyük artım mis filizləri və konsentratları, şəkər, alüminium və meyvə-tərəvəz məhsulları üz-

Qeyri-neft məhsullarının ixracı böyüyüb

rə qeydə alınıb.

Bu dövr ərzində yeyinti məhsulları üzrə ixrac 17,2 faiz artaraq 78,8 milyon dollara bərabər olub. Qeyri-yeyinti məhsullarının ixracı isə 47,8 faiz artaraq

267,5 milyon dollara çatıb. Şəkər və şəkərdən hazırlanan qənnadı məmulatları ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən 2,4 dəfə, alüminium və ondan hazırlanan məmulatlar 41 faiz, qara metallardan ha-

zırlanan məmulatlar 32,2 faiz, bitki və heyvan mənşəli piylər və yağlar 31,6 faiz, mis və ondan hazırlanan məmulatlar 21,7 faiz, pambıq 16,6, qəhvə və çay 13 faiz, meyvə 12,5 faiz, tərəvəz 9,4 faiz, qara metallar isə 8,5 faiz artıb.

2026-cı ilin yanvar-sentyabr aylarında aqrar məhsullar üzrə ixrac 16,5 faiz artaraq 776,8 milyon dollar, aqrar-sənaye məhsulları üzrə ixrac 28,6 faiz artaraq 299,7 milyon dollar təşkil edib. Bütövlükdə, aqrar və aqrar-sənaye məhsullarının birgə ixracı 19,6 faiz artaraq 1,08 milyard dollara bərabər olub.

Mis filizlərinin ixracı 7 dəfədən çox artıb

2026-cı ilin ilk 9 ayında qeyri-neft mallarının ixracında struktur baxımından ən diqqətçəkən artım mis filizləri və konsentratlarında qeydə alınıb. Həsabat dövründə Azərbaycandan 93 min 666,52 ton mis filizləri və konsentratları ixrac edilib. Bu ixracın statistik dəyəri 213 milyon 528,63 min dollar təşkil edib. 2025-ci ilin eyni dövründə isə 16 min 66,12 ton mis filizləri və konsentratları 29 milyon 915,38 min dollara ixrac olunmuşdu. Beləliklə, mis filizlərinin ixracı fiziki həcmdə 5,8 dəfə, dəyər ifadəsində isə 7,1 dəfə artıb. İxracın dəyərində artım 183 milyon 613 min dollar və ya 613,8 faiz təşkil edib. Bu məhsulun

Azərbaycan mənşəli qeyri-neft ixracındakı xüsusi çəkisi 2025-ci ilin ilk 9 ayındakı 1,26 faizdən 2026-cı ilin müvafiq dövründə 7,41 faizə yüksəlib.

Bu dövrdə qara metallar və onlardan hazırlanan məmulatların ixrac həcmi 71 min 769,77 ton olmaqla statistik dəyəri 76 milyon 721,43 min dollar təşkil edib.

Alüminium ixracı 59 milyon dollar artıb

Qeyd edilən dövr ərzində Azərbaycan 60 min 869,45 ton alüminium və ondan hazırlanan məmulatlar ixrac edilib. Bu ixracın statistik dəyəri 213 milyon 275,96 min dollar təşkil edib. 2025-ci ilin eyni dövründə isə 54 min 727,09 ton alüminium məhsulları 154 milyon 21,49 min dollara ixrac olun-

muşdu. Beləliklə, alüminium ixracının fiziki həcmi 11,2 faiz, statistik dəyəri isə 38,5 faiz artıb. Dəyər ifadəsində artım 59 milyon 254 min dollar təşkil edib. Alüminium və ondan hazırlanan məmulatların Azərbaycan mənşəli qeyri-neft məhsullarının ixracındakı xüsusi çəkisi 6,51 faizdən 7,40 faizə yüksəlib.

Bu göstəricilər alüminium məhsullarının ölkənin qeyri-neft ixracında əhəmiyyətli mövqeyini gücləndirdiyini göstərir.

yüksək artım qeydə alınıb. 2026-cı ilin ilk 9 ayında

Pambıq lifi və pambıq iplik ixracı artıb

Pambıq məhsullarının ixracında da artım qeydə alınıb. 2026-cı ilin yanvar-sentyabr aylarında Azərbaycandan 106 min 801,45 ton pambıq lifi ixrac edilib. Bu ixracın statistik dəyəri 152 milyon 136,30 min dollar təşkil edib. 2025-ci ilin eyni dövründə isə 95 min 388,96 ton pambıq lifi 136 milyon 472,21 min dollara ixrac olunmuşdu. Beləliklə, pambıq lifinin ixracı fiziki həcmdə 12 faiz, dəyər ifadəsində 11,5 faiz artıb. Pambıq iplik ixracında daha

15 min 894,21 ton pambıq iplik 36 milyon 247,02 min dollara ixrac olunub. 2025-ci ilin müvafiq dövründə isə 10 min 720,55 ton pambıq iplik 24 milyon 611,08 min dollara satılmışdı. Beləliklə, pambıq iplik ixracı fiziki həcmdə 48,3 faiz, dəyər baxımından isə 47,3 faiz yüksəlib.

Ümumilikdə, pambıq lifi və pambıq ipliyin ixracının birlikdə dəyəri 2026-cı ilin ilk 9 ayında 188 milyon 383 min dollara çatıb.

Meyvə-tərəvəz ixracı 671 milyon dolları ötüb

2026-cı ilin yanvar-sentyabr aylarında Azərbaycandan 563 min 336,65 ton tərəvəz və meyvə ixrac olunub. Bu məhsulların ümumi statistik dəyəri 671 milyon 378,07 min dollar təşkil edib. 2025-ci ilin eyni dövründə isə 573 min 895,45 ton tərəvəz və meyvə 602 milyon 56,01 min dollara ixrac edilmişdi. Beləliklə, meyvə-tərəvəz ixracının dəyəri 69 milyon 322 min dollar və ya 11,5 faiz artıb. Hesablamalara görə,

meyvə-tərəvəzin bir tonunun orta statistik ixrac dəyəri 2025-ci ilin ilk 9 ayındakı təxminən 1049 dollardan 2026-cı ilin müvafiq dövründə 1192 dollara yüksəlib. Beləliklə, orta statistik ixrac dəyəri təxminən 13,6 faiz böyüyüb. Meyvə-tərəvəz məhsulları 2026-cı ilin ilk 9 ayında Azərbaycan mənşəli qeyri-neft ixracında 23,31 faizlik xüsusi çəki ilə ən böyük ayrıca məhsul qrupu olaraq qalıb.

Dövlətin dəstəyi, vergi-gömrük güzəştləri...

Azərbaycanın qeyri-neft ixracının böyüməsində yürüdülmə təşviqedicisi siyasət tədbirləri, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi notisində qeyri-neft sektorunda istehsalın artması mühüm rol oynamaqdadır. Son illərdə dövlət tərəfindən qeyri-neft məhsullarının ixracının stimullaşdırılması, rəqəbat

qabiliyyətli qeyri-neft məhsullarının istehsalı və ixracının, önəmi və yeni bazarlara çıxış imkanlarının artırılması istiqamətində ardıcıl məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilib. İxracıla məşğul olan biznes subyektlərinə müxtəlif güzəştlər, o cümlədən vergi-gömrük güzəştləri tətbiq olunub, ixrac

təşviqi sənədi üzrə maliyyə yardımı göstərilib, habelə kənd təsərrüfatı və əməli məhsullarına ixracıla bağlı geri ödəmə dəstəkləri verilib. Bundan başqa, yerli şirkətlərin ixracıla bağlı xarici ölkələrdə sertifikat və patentlərin alınması, ixracıla əlaqəli tədqiqat-inkişaf proqram və layihələrinə çəkilən xərclər dövlət büdcəsi hesabına ödənilib. Qeyd edilən dəstəkləyici

mexanizmlərin hazırda daha da genişləndirilməsi istiqamətində addımlar atılır.

Bu dəstəkləyici və stimullaşdırıcı tədbirlər sayəsində ixracın çeşidi artıb və hazırda Azərbaycan 100-ə yaxın ölkəyə 35 adda qeyri-neft malları ixrac edir.

E.CƏFƏRLİ

AK Partidə “sarılıq” sindromu davam edəcəkmi?

Sarallar baş verənlərdən nəticə çıxarmalı olacaqlar

Müstəqil daxili və xarici siyasət yürüdən Azərbaycan bu gün global arena-da özünəməxsus yer tutur. Ölkəmiz beynəlxalq münasibətlər sistemində etibarlı tərəfdaş, sözünün çəkisi olan aktor, yerləşdiyi regionun lideri və ən əsas demokratik inkişaf prinsiplərinə sadıq, hüququn aliliyini təmin edən dövlət kimi tanınır. Bunu hər kəs - hətta düşmənlərimiz belə təsdiqləyir, etiraf edir.

Azərbaycan dostluğa, qardaşlığa, tərəfdaşlığa və əməkdaşlığa böyük önəm verir. Biz heç bir zaman başqa bir dövlətin daxili işlərinə qarışmırıq - yaranan təhdid və ya təhlükə anında isə birmənalı şəkildə beynəlxalq hüququn, ədalətin və qanunun tələblərinin yanında dayanırıq. Ən sadə vətəndaşımızdan, ən ali rütbəli vətəndaşımıza qədər hər kəs dövlətin mövqeyini bölüşür, bu mövqeyi dəstəkləyir. Bu faktı yüzlərlə misalla təsdiqləmək olar.

Təəssüfləndirici hal idi ki, bəzi dövlətlərdən bunun adekvat qarşılığını görə bilmədik. Məsələn, AK Partidən Oktay Saralın və onun dili ilə danışanların yoluxduqları “sarılıq” sindromu olduqca mənfi tendensiyalara yol açdı. Azərbaycanın tarixən göstərdiyi qardaşlıq münasibətinə qarşılıq olaraq “sarılıq” mərazinə bürünmək, məsələlərə qeyri-obyektiv don geyindirməyə çalışmaq, bəzi çağırışları etmək bu sindromun yoluxucu tərəfini də ortaya çıxardı. Nəticə etibarilə, sindroma yoluxanların sayı da təkcə Saralla bitmədi. Amma nəticə ortadadır.

Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğanın Prezident İlham Əliyevə telefon zəngi zamanı Türkiyə liderinin Azərbaycan ilə Türkiyə arasında qardaşlıq münasibətlərinə əsaslanan əməkdaşlığın bundan sonra da daha yüksək səviyyəyə qalxacağına əminliyini ifadə etməsi əslində AK Partidəki həmin sindroma yoluxanlara bir mesajdır. Bakının mövqeyi hər zaman beynəlxalq hüququn tələblərinə istinad edib - AK Partidəki “sarılıq” sindromuna yoluxanlar bunu növbəti dəfə başa düşməlidirlər. Azərbaycan öz vətəndaşlarının hüquqlarını bütün dünya dövlətlərindəkindən daha artıq səviyyədə təmin edir və qoruyur. Azərbaycan vətəndaşının hüquqları və azadlıqları Konstitusiyaya ilə təsbit olunur. Kiminsə bu yöndə kənardan dil uzatmasına və ya öz “sarılıq” sindromunu üzü bəri tirajlamasına ehtiyac yoxdur. Onların dilinin hansı maraqlardan danışdığı, hansı maraqları ifadə etməsi hər kəsə bəllidir.

Bakı regionda “yeni bir era” başladır. Bu söz AK Partidə “sarılıq” sindromuna yoluxanlara yaxşı tanışdır. Fərqli bilirsinizmi nədir? Fərqli odur ki, Bakı bu yeni erada yalnız özünün maraqlarını ortaya qoymur. Həm də onu əhatə edən region dövlətlərinin, yaxın qonşularının, dostlarının, qardaşlarının, müttəfiqlərinin, tərəfdaşlarının maraqlarını ön plana çəkir. Yaratdığı iqtisadi planlamada şərqdən qərbə bütün dövlətlər özlərinin yeni inkişaf trayektoriyalarını görürlər. Formalaşdırığımız yeni təhlükəsizlik arxitekturası bütün ölkələr üçün dinclik, sabitlik vəd edir. Azərbaycan bütün bunlara qanunun aliliyini təmin etməklə, vətəndaşı ilə bir vəhdətə çevrilməyi bacarmaqla nail oldu. Bu gün saralları və digərlərinin Azərbaycanın daxili işlərinə dil uzatması artıq olduğu qədər qeyri-etikdir.

İnanırıq ki, bu sindrom artıq sona yetəcək. Çünki “sarılıq” sindromu uzun çəkəndə onun fəsadları da çox olur. Bu isə birinci növbədə sindroma yoluxanlara yaxşı perspektiv vəd etməyəcək...

P.İSMAYILOV

23 oktyabr 2026-cı il, cümə № 194 (7261)

Yeni milli təfəkkürün və məfkurə istiqamətinin düşüncədə və əməldə ifadəsi necə keçir? Həm bədii fikrin, həm də tarix və ədəbiyyat elminin bu istiqamətdə həmrəyliyi necədir? Milli yaddaş mədəni sərəvət kimi humanitar tədqiqat və təhlillərimizdə öz əksini necə tapır? Bu suallara cavab verən azsaylı kitablar var ki, onlarda bütöv dövrün, keçdiyimiz tarixi mərhələlərin immanent inkişaf qanunauyğunluqlarına salınmış püxtə, konseptual nəzər ehtiva olunur. Görkəmli mətbuat tarixçisi, alim və publisist, professor Şirməmməd Hüseynovun “İstiqlal söhbətləri” həmin nüfuz dərinliyinin hasilə gətirdiyi düşüncə mətnidir.

Şirməmməd Hüseynovun illərlə arxivlərdən, qədim mətbuat səhifələrindən topladığı məlumatlar bu gün məfkurə dövrümüzə bağlı zəngin məxəz sayılır. “İstiqlal söhbətləri” Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranma ərfəsini, fəaliyyətini, istiqlal bəyannaməsinin köklərini və o dövrdə cərəyan edən ictimai-siyasi prosesləri işıqlandırır. Həmin dövr ədəblərinin müxtəlif mətbuat orqanlarında (“Açıq söz”, “İstiqlal”, “Azərbaycan” və s.) dərc edilmiş məqalələrini, nitqlərini və tarixi şərhlərini oxucuya təqdim edir. Amma müsahibədə sadəcə tarixi hadisələr deyil, o dövrün mətbuat yazıları əsasında faktoloji materiallar, arxiv sənədləri və müəllifin zəngin təhlilləri yer alır.

“İstiqlal söhbətləri” müsahibə janrında ərsəyə gətirilsə də, Şirməmməd Hüseynovun özünəməxsus araşdırma dəst-xəttini, mətbuat tarixinə dərin dəqiqliklə yanaşmasını ehtiva edir. Amma kitab sadəcə keçmişin salnaməsi deyil, bugünkü müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin mədəni və ideoloji dayaqlarını xatırladan, milli şüuru diri tutan bir istiqlal dərslidir. Şirməmməd Hüseynov bu söhbətləri ilə əslində Cümhuriyyət dövrünün işıqlı ideyalarını müasir dövrümüzdə daşıyan etibarli bir körpü yaratmışdır.

“İstiqlal söhbətləri” kitabı tanınmış jurnalist, “Real TV”-nin baş direktoru Mir Şahin Ağayevın onunla müxtəlif illərdə aparıldığı dərin, müstəsna müsahibələrin, söhbətlərin əsasında ərsəyə gəlmiş dəyərli bir məfkurə toplusudur. Əlbəttə ki, bu böyük alimlə həmsöhbət olmaq, dialoqa girmək, fikirlərini dinləmək onun enerji məkanına girməkdir. Hələ həmsöhbətinin bilik dünyasına ürkək, əmin-arxayın şəkildə daxil olma cəsarətinə varsa! Amma bunun üçün yalnız ürkək deyil, həm də intellektual baza gərəkdir. Məhz Mir Şahinin intellektual bazası əsasında yaranan suallar, mövzunu həmsöhbəti qədar bilib duyuma bacarığı və cavablar ətrafında etdiyi maneəvrlər qarşı tərəfi - onun özünü də bu kitabın uğurlu obrazına çevirməyi bacarmışdır.

Müsahibə formatında hazırlanan bu söhbətlərdə Şirməmməd Hüseynov milli-mədəni yüksəkliklərimizi təqdim edir, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti xadimlərinin həyatı və yaradıcılığı (Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Fətəli xan

ELNARƏ AKIMOVA,
*Milli Məclisin deputatı,
filologiya elmləri doktoru,
tədqiqatçı-ədəbiyyatşünas*

Xoyski və b.), parlament fəaliyyəti, istiqlal mücadiləsi və milli mətbuatımızın keçdiyi şərəfli yol haqqında unikal faktları dilə gətirir. Canlı dialoq tərzli oxucuya tarixi sadəcə sənəd kimi deyil, şahid dili ilə hiss etdirir.

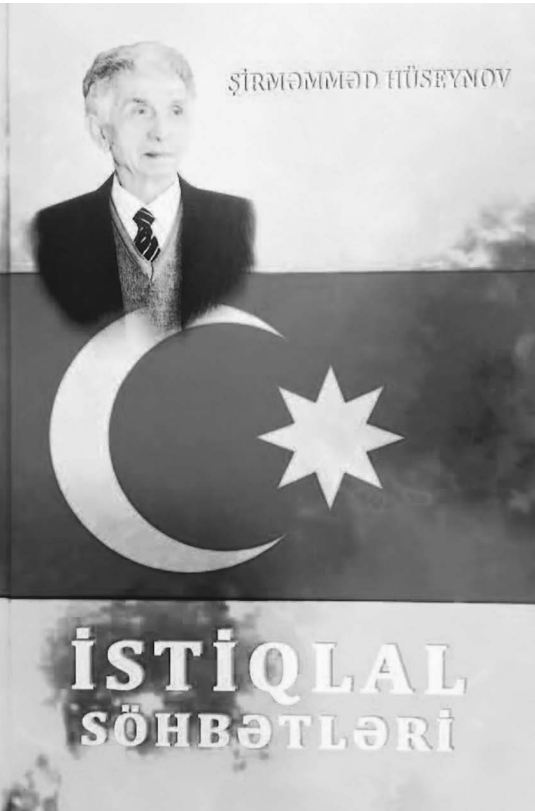
Biz müstəqilliyimizi zərrə-zərrə, canımız və qanımız bahasına qazandıq. Ona sən addım-addım, zaman-zaman yol aldığ. Bu cür addımlardan başladı azadlığın müqəddəs yolu. Onun bütün dövlət və xalq miqyasında əldə edilməsinə cəba göstərmək seçilmişlərin, yüksək zəka və intellekt sahiblərinin əməli göstəricisi oldu həm də. XX əsrin əvvəllərində, 1918-ci ildə yaradılan Azərbaycan Cümhuriyyəti əqidə və məslək birliyinin təzahürü kimi ərsəyə gəldi. Cəmi bir il on bir ay ömür sürən Azərbaycan Cümhuriyyəti xalqa nə verdi, yaxud milli yaddaş tarixində hansı xidməti, tarixi haqqı ilə iz qoydu, hansı əhəmiyyətli addımları ilə seçildi?! Şirməmməd Hüseynovun Mir Şahinlə söhbətlərində əsas vurğu bunun üzərində qərarlaşır.

Mir Şahin Ağayev haqlı olaraq Şirməmməd Hüseynovu “Cümhuriyyət dövrümüzün şərəf lövhəsi” kimi təqdim edir. Bütöv bir epoxanın mənzərəsi, ümmətçilikdən millətçiliyə gedən yol, milli mətbuatın yaranması, ədəbi intibah amili, fikir adamlarımızın milli dil, şüur, özünüdərk, kimlik uğrunda mücadilələri və s. kimi məsələlər ən incə nüanslarına, pərdəarxası məqamlarına qədər kitabda əksini tapır.

Bu kitabda Cümhuriyyət tarixi millətin tarixi kimi araşdırılır. Aydındır ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti bir tarixi, ideoloji və siyasi fakt olaraq yalnız tarixi şəraitin nəhsulu deyil, XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri boyu milli-siyasi, ədəbi və fəlsəfi düşüncənin nəticəsidir. Həmin illərdə bizdə milli dövlətçilik ideyasının tarixi üzəgə gəlməsi də, milli məmləkət şüurunun yaranması-nın aspektləri bədii düşüncəyə söykənirdi. Bu monada, Cümhuriyyət hər hansı elmi müzakirə üçün geniş mövzudur, onu bütün yönərlilə dəyərləndirmək o qədər də asan deyildir. Kitabın əsas üstünlüyü bundadır ki, istiqlal tarixinin struktur əlamətləri bir-biri ortaya qoyulur, Cümhuriyyət amili müstəqil dövlətçilik zəminində, tarixi-siyasi müstəvidə, ədəbi sferada, mədəniyyət quruculuğu, dil siyasəti kontekstində ayrı-ayrılıqda müzakirəyə çıxarılır, hər biri ilə bağlı konkret mülahizələr səsləndirilir.

Şübhəsiz ki, hər bir dövlətin qurulması, yaranması, yaşaması üçün istiqlal təfəkkürünü formalaşdıran ciddi təməl olmalıdır. Bu təməlsiz dövlətçilik təfəkkürünün gerçəkləşməsi mümkün deyildir. Böyük müfəkkir Əhməd bəy Ağaoğlu “Üç mədəniyyət” əsərində Fransa inqilabının arxasında güclü fransız ədəbiyyatının dayandığını, dünyanı sarsıdan rus bolşevik inqilabının isə XIX əsr rus ədəbiyyatının ədalət çağırışlarından qaynaqlandığını yazır. Azərbaycan Cümhuriyyətinə də bu prizmadan yanaşırsa, eyni qənaətə gəlmək olar. Çünki onun arxasında tarixin heç bir dönməndə təsadüf edilməyən nəhəng bir kultür potensialı dayanır: F.Köçəri, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqverdiyev, N.Vəzirov, Y.V.Cəmənzəminli, M.Ə.Rəsulzadə, Ə.Hüseynzadə, Ə.Ağaoğlu, M.Hadi, H.Cavid, S.Hüseyn, Ə.Cavad, C.Cabbarlı, Üzeyir Hacıbəyli və başqaları. Şirməmməd Hüseynov ədəbi oxalığın və davranışının cövhərində türk ruhunun bütövlüyü dayanan bu şəxslərin hər birinin xidməti üzərində ayrıca dayanır, onların irsini bütün böyük dəyişikliklərin təməlinə duran vasitə kimi dəyərləndirir.

Bu bir həqiqətdir ki, bizdə heç vaxt intellekt və emosiya potensialı vahid ədəbi-estetik qayəyə xidmət mənasında o dönməndə-

ki kimi toplu şəkildə üzə çıxmadı. XX əsrin əvvəlləri, Cümhuriyyət öncəsi ədəbiyyatın millətə ən çox yaxınlaşdığı dövrdür. Azərbaycan xalqının milli problemləri bu ilərdəki qədər heç zaman fundamental şəkildə bədii ədəbiyyatın mövzusuna çevrilməyib. Ədəbiyyat tarixçiliyi, ədəbi tənqid, janrların dinamikası, teatr sənəti kimi ən müxtəlif sahələrdə böyük uğurlar qazanıldı. Şirməmməd Hüseynov ədəbiyyata yön verən müfəkkirlərin yaradıcılığını həm də Cümhuriyyətin təməlinə dayanan faktor kimi nəzərə alaraq problemlərə səthi formada yanaşmadığını sərgiləyir. Əlbəttə ki, dünyada cərəyan edən hadisələrə Azərbaycan gələn proseslərin bir bağlılığı vardı. Bunu Şirməmməd Hüseynov da söhbətində qeyd edir: “Azərbaycanda milli hərəkət ideya mənbələrinə görə Şərqi milli azadlıq ideyaları ilə Qərbin mədəni demokratik cərəyanlarını özündə birləşdirir”. - deyir. Ancaq bu da dəqiqdir ki, bəhs etdiyimiz həmin mədəniyyət təməli olmadan dövlət qurulması mümkün deyildi ki, Şirməmməd Hüseynov söhbətlərində israrlı olduğu məhz həmin məqamdır. O, ilk növbədə, XIX əsrin sonlarından başlayan milli özünüdərk proseslərin meyara çevirir, Mirzə Fətəli Axundzadəni ədəbi intibahın, Həsən bəy Zərdəbini ictimai-siyasi intibahın, daha sonra isə XX əsrin əvvəllərində Məhəmməd Əmin Rəsulzadəni milli şüur intibahının banisi kimi dəyərləndirir.

Eyni missiyanı sonrakı illərdə davam etdirən Əli bəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağayev, Üzeyir Hacıbəyli, Nəriman Nərimanov, Fəridun bəy Köçəri, Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir fədakarlığından can yanğısı ilə bəhs edir. Bu yanğı çağdaş dövrün Bəxtiyar Vahabzadə, Oljas Süleymanov xətinə qədər uzanır. Belə məqamlarda alimin nəzəri ümumiləşdirmələri və yığcam filoloji konstruksiyaları kitabda bədii-publisistik üslubun məcrasına ustalıqla daxil edilir.

Tatar sözünün mənsəyi, İstiqlal Bəyannaməsindən başlayan milli kimlik ideyası, 1918-ci ilin Mart hadisələri, 1915-ci ilin Çanaqqala səfəri, Türk ordusunun Bakıya ilk səfəri ilə bağlı söhbətlərdə də Şirməmməd Hüseynov milli yaddaşın bərpası, tarixi həqiqətlərin üzə çıxarılması və Azərbaycan xalqının özünüdərk prosesini formalaşdıran mühüm mərhələləri obyektiv şəkildə elmi təcəssüm predmetinə çevirir, Türk dünyasının vahid tarixi köklərinə, milli dövlətçilik təfəkkürünün təşəkkülünə və istiqlal müba-

“İSTİQLAL SÖHBƏTLƏRİ” - ŞİRMƏMMƏD HÜSEYNOVUN MİLLİ YADDAŞ DƏRSLƏRİ

rizəmizin şərəfli səhifələrinə işıq salır.

Kitabın əhəmiyyətli tərəflərindən biri onun milli məfkurəmizin bu gün də əsasını təşkil edəcək məsələlərə vurğu salmasıdır. Məsələn, müstəqil dövlət amili! Şirməmməd Hüseynov cavablarında müstəqil dövlətin konturlarını cızır və məhz, bu yöndə ömür nisar etmiş insanların düşüncə istiqamətində üstünlük verir. Mirzə Bala Məmmədşadəyə istinadən qeyd edir ki, bunun üçün nə lazımdır: “İlk olaraq vahid və müdahi bir ərazi. Bu ərazidə yaşayan millət, o millətin əksəriyyətini təşkil edən milli məfkurə şüuru və onların iradəli qərarı, məmləkətin sabit iqtisadi vəziyyəti”.

Daha sonra milli dil məsələsi! Şirməmməd Hüseynov əsərinin bir xalqın yaşarlılığı üçün nə qədər zəruri olduğunu ifadə edərək Üzeyir Hacıbəylinin “Sorənçi” və digər mətnləri üzərində geniş dayanır. Əsərin dilinin qorunmasını, saf saxlanılmasını yalnız dilçilik elminin predmeti hesab etmir, onu xalqın milli varlığını və gələcəyini şərtləndirən başlıca amil kimi dəyərləndirir. Böyük ədibin publisistikası işığında dil mübarizəsinin milli istiqlal ideyasından ayrılmaz olduğunu elmi-tarixi dəlillərlə əsaslandırır. Əsərin dilinə laqeydliyin milli təfəkkürün zədələnməsinə gətirib çıxardığını vurğulayaraq dilin saflığı uğrunda mübarizəni hər bir ziyalının müqəddəs borcu hesab edir.

Şirməmməd Hüseynov qondarma erməni soyqırımına da toxunaraq çox vacib bir materiala diqqət yönəldir. 1926-cı ildə nəşr olunan “Böyük Sovet Ensiklopediyası”nda cəmi dörd səhifəlik bir yazının müəllifi olan Qurko Vladimir Aleksandroviçin mövqeyini ödə cəhər, o məqaləyə və ümumən Qurkunun əsərlərinə istinadən 1915-ci ildə soyqırım ifadəsi ilə Türkiyəni ittiham edənlərə tutarlı cavablar verir.

Qərbi Azərbaycan məsələsində 2015-ci ildə Prezident İlham Əliyevin Göyçə, Zəngəzurə qayıtmağın vacibliyi ilə bağlı səsləndirdiyi çıxışı xüsusi vurğulayır və bu çağırışı milli dövlətçilik strategiyasının, eləcə də tarixi ədalətin bərpasına yönəlmiş strateji hədəfin mühüm tərkib hissəsi kimi dəyərləndirir. Soydaşlarımız döğmə torpaqlarına qayıdış iradəsinə və milli kimlik mübarizəsinin yeni mərhələyə keçdiyini diqqətə çatdırır. 2020-ci il Zəfərindən sonra formalaşan yeni geopolitik realıqlar müstəvisində bu baxış yalnız tarixi həqiqətlərin bərpası deyil, həm də müasir Azərbaycanın ərazi bütövlüyü və milli təhlükəsizlik konsepsiyasının məntiqi davamı kimi çıxış edir. Bu gün Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda təmin edilən tarixi Zəfər, eləcə də Böyük Qayıdış konsepsiyası həmin üzəgərən strateji xəttin real müstəvidə təsbit olunması və Qərbi Azərbaycana qayıdış ideyasının tam reallığa çevrilməsi üçün möhkəm zəmin yaratmışdır.

Şirməmməd Hüseynovun yazılarında ehtiva olunan intellektual enerji məhz düşüncə enerjisi kimi həm də şifahi söhbətlərinin üslubuna yansır. Nə müəkkəb ləksikaya varır, nə də çeşidli sitatlar içrə təfəkkürün məntiqini, təhlil analitikasını əldən verir. Sadəcə səhifələndiyi faktoloji tutum, zəngin sənəd məxəzləri mövzu və materialı nizamlamağa imkan verir. Humanitar elmlərin ak-

tual problemlərindən tutmuş, siyasi, tarixi-ictimai mövzulara qədər istənilən məsələdə erudit zəka sərgiləyir. Bəlkə həm də ona görə ki, Şirməmməd Hüseynov tarixi ilk növbədə, hiss edir. Onun tarixi ümumiləşdirmələri və etimologiya qənaətləri ömrünün arxivlərin qaranlığında keçirmiş, fakt və sənədlərin fanatik girovuna çevrilmiş bir araşdırıcının fikirləridir.

Şirməmməd Hüseynov üçün tarix ilk növbədə, diri, canlı orqanızmıdır. Ona görə tarixi hadisələrə və şəxsiyyətlərə iki yönədən yanaşır. İştirakçı və şahidi kimi, yaxud onun müasiri kimi. Dövrün mühitini, simvolik paradigmaları, ictimai-siyasi ideologiyaları son dərəcə ustalıqla bir araya gətirir. Çünki əsas amil yalnız münasibət bildirmək, ədəbi-ictimai fikri təhlil etmək deyil, həm də tarixi öz progressiv imkanları ilə yaratmaq istəyidir ki, onu həm də gələcəyə yönəlik zaman vahidi kimi səciyləndirsin: “Tarixdən kül götürmək olmaz, kül lazım deyil, tarixdən od götürmək lazımdır ki, bu dövlətin indisini və gələcəyini mühafizə edə biləson”.

Dövlətin indisi və gələcəyini mühafizə etmək üçün isə mütləq şəxsiyyətlər lazım olur. Ona görə Şirməmməd Hüseynovun tədqiqatçı konsepsiyasında şəxsiyyət amili mühüm yer tutur. Tarixdən dəmsir, mühiti təsvir edir, situasiyaları dəyərləndirir, mövqə və münasibətləri aydınlaşdırır və s., və i. - hər şey bitir, geriyyə qarşıya, onları obrazı, düşüncələri qalır. Məzmun və miqyası ilə! Bu monada, gələcəkdə Şirməmməd Hüseynovun araşdırmalarının həm də antropoloji səviyyəsindən bəhs etmək yerinə düşər.

Bu kitab əlbəttə ki, mədəni-estetik kateqoriya olan tarixi yaddaşın bərpası üçün ən ciddi arsenalıdır. Sovet dövründə unudurulmağa və təhrif olunmağa çalışılan Cümhuriyyət tarixini və onun banilərinin milli məfkuresini yenidən bərpə edən tutarlı qaynaqdır. Həm də müasir oxucuya və gənə nəsillərə milli müstəqilliyin nə dərəcədə cətin və şərəfli bir yolla qazanıldığını aşlayan milli məfkurə, milli yaddaş dərsləridir.

Kitabda Şirməmməd Hüseynovun belə fikirləri yer alır: “Məhəmməd Əmin Rəsulzadə gənə yaşlarında yazmışdı ki, “Türklər tarixi yarıdanlırdır, amma tarix yazan deyillər”. Türklərin tarixini başqaları yazıb. Tarixi yarıdanlır isə tarix kitablarında türklərin qəhrəmanlığını təcavüz, öz təcavüzlərini qəhrəmanlıq kimi yazıblar. Ona görə də biz həm öz tariximizi, həm də o tarixi yazacağ”.

Məncə, biz bu gün məhz o tarixi məqamın iştirakçılarıyıq. Zəfərimizi qazanmış, suverenliyimizi bərpə etmək qüvvəli bir dövlətə sahibik. Qələm də, zaman da bizim xeyrimizə işləyir. Yaradığımız tarixi sağlamlıq sabahı ötürmək, yenilənən düşüncə diskursumuzun ən gözəl səhifələrini gələcək nəsllə çatdırmaq üçün bu dəfə onu mütləq yazacağ”.

Elə məfkurə uğrunda can nisar edənlərin, Hadi demiş “millət və vətən rəhinə qurban olanların” və bir də... yaradıcılıq taleyini bu əmələ bağlayan Şirməmməd Hüseynov kimi alimlərin ideallarının davamı olaraq yazacağ”.

“Məkkə” sazişindən “Bədr”ə doğru

Yaxın və Orta Şərqdə təhlükəsizlik məsələləri gətdikcə daha çox aktuallıq qazanır. Regionda geosiyasi rəqabətin dərinləşməsi, silahlı münaqişələrin yaratdığı risklər və əməkəvi təhlükəsizlik mexanizmlərinin yetersizliyi dövlətləri yeni əməkdaşlıq formatları axtarmağa sövq edir. Artıq ayrı-ayrı ölkələr təhlükəsizlik problemlərini yalnız ikitərəfli münasibətlər çərçivəsində deyil, çoxtərəfli platformalar və hərbi-siyasi koalisiyalar vasitəsilə həll etməyə çalışırlar. Bu yanaşma regionda qüvvələr nisbətinin dəyişməsi ilə yanaşı, kollektiv müdafiə və qarşılıqlı təhlükəsizlik prinsiplərinin də ön plana çıxmasına səbəb olur.

Bu istiqamətdə atılan addımlardan biri kimi bu ilin yayında imzalanmış Məkkə sazişi diqqət cəhər. Avqustda yaranan Məkkə Birgə Müdafiə Sazişi Türkiyə, Səudiyyə Ərəbistanı və Pakistan tərəfindən formalaşdırılıb və kollektiv qəndirmə mexanizminə əsaslanır. Belə təşəbbüslərin əsas mahiyyəti regional dövlətlər arasında koordinasiyanı gücləndirmək, ortaq təhlükələrə qarşı birgə fəaliyyət imkanlarını genişləndirmək və təhlükəsizlik məsələlərində xarici güclərdən asılılığı azaltmaqdır.

“Bədr” imzalandı...

Artıq Yaxın və Orta Şərqdə bu tip yeni təhlükəsizlik təminatına çevriləcək birlik Məkkə sazişi olmayacaq - belə ki, oktyabrın 21-də Qəterin Doha şəhərində Türkiyə, Qəter, İndoneziya və Pakistanın müdafiə nazirlikləri tərəfindən Bədr Anlaşma Memorandumu imzalanıb. Sənəd 4 ölkənin müdafiə qurumunun rəhbər şəxsləri tərəfindən imzalanıb. Saziş bir neçə əsas sahədə müdafiə əməkdaşlığını dərinləşdirməyi hədəfləyir. Xüsusilə, birgə hərbi təhsil, tədqiqat və inkişaf (R&I) və texniki hərbi təlimi nəzərdə tutur. Bundan əlavə, memorandum ümumi istehsal gücünü artırmaq və təchizat zəncirlərinin integrasiyasını asanlaşdırmaq üçün dörd ölkənin müdafiə sənayesi potensialının birləşdirilməsini nəzərdə tutur - bu həm iştirakçıların özlərinin, həm də müttəfiq və dost ölkələrin ehtiyacları üçün nəzərdə alınır. Türkiyə tərəfinin fikrincə, saziş müəhim iqtisadi əhəmiyyətə malikdir və regional təhlükəsiz-

Yeni ittifaq nə vəd edir?

liyini, sabitliyin gücləndirilməsinə yönəlib. Qeyd etmək lazımdır ki, dörd ölkənin artıq ikitərəfli əməkdaşlıq təcrübəsi var: məsələn, Türkiyə və Pakistan arasında Babur sifəli korvetlərin birgə istehsalı, eləcə də Türkiyə və İndoneziya arasında Kaplan MT orta tankının birgə hazırlanması kimi təcrübələr mövcuddur. Yeni memorandum bu əməkdaşlığı çoxtərəfli formata genişləndirməyi hədəfləyir. 4 ölkənin hərbi potensialı, hərbi imkanları əməkdaşlığın istiqamətlərini də müəyyən edə bilər. Türkiyə güclü müdafiə sənayesi ixracı, İndoneziya dəniz qüvvələri və müdafiə sənayesinin inkişafı üçün geniş potensialı bazar, Qəter isə maliyyə imkanları, yüksək texnologiyalı silah sistemlərinin istifadə təcrübəsi və beynəlxalq müdafiə əlaqələri ilə seçilir.

Yeni regional təhlükəsizlik arxitekturasının konturları

Qeyd etmək ki, siyasi mütəxəssislər bu sazişin yalnız hərbi potensialın integrasiyasına və ya hərbi konsolidasiyaya hədəflənəməsi ilə razılaşmırlar - xüsusilə Qərb institutları bu sazişin yeni siyasi hədəflər uğrunda formalaşdığı fikrindədirlər. Sazişin siyasi əhəmiyyəti onun yalnız silah istehsalı və hərbi texnologiyalarla məhdudlaşmamasındandır. Politoloqlar düşünür ki, müxtəlif coğrafi məkanları təmsil edən dörd dövlət öz müdafiə imkanlarını uzlaşdırmaqla beynəlxalq münasibətlərdə daha müstəqil müdafiəyi göstərmək, xarici təchizatçıların asılılığı azaltmaq və regional təhlükəsizlik məsələlərində təsir imkanlarını artırmaq istəyir. Bu baxımdan “Bədr” dəyişən dünya nizamında dövlətlərin ikitərəfli münasibətlərlə kifayətlənməyərək çevik çoxtərəfli əməkdaşlıq formatlarına üstünlük verməsinin nümunəsi kimi çıxış edir.

Türkiyə üçün bu təşəbbüs müdafiə sənayesinin ixrac coğrafiyasını genişləndirmək və hərbi-texnoloji əməkdaşlıqda aparıcı mövqeyini möhkəmləndirmək imkanı yaradır. Qəter maliyyə resurslarını və müdafiə ehtiyaclarını, Pakistan hərbi istehsal və mü-

dadifə təcrübəsini, İndoneziya isə Cənub-Şərqi Asiya bazarındaki mövqeyini bu əməkdaşlıq çərçivəsində uzlaşdırma bilər. Beləliklə, tərəflər təkcə silah alan və satan ölkələr kimi deyil, ortaq istehsal və texnologiya inkişafında iştirak edən tərəfdaşlar kimi çıxış etməyə çalışırlar.

Sazişin regional siyasi konteksti də diqqətəlayiqdir. Yaxın Şərqdə təhlükəsizlik risklərinin artması, Asiyada güc rəqabətinin dərinləşdiyi bir şəraitdə bu cür əməkdaşlıq dövlətlərə müdafiə imkanlarını şaxələndirmək və strateji maneəvər şəhəsinin genişləndirmək imkanı verir. Bununla belə, siyasətçilər “Bədr” memorandumunu avtomatik olaraq vahid hərbi ittifaq və ya qarşılıqlı müdafiə öhdəliyi kimi qiymətləndirmək düzgün olmazdı. Memorandumla bağlı ilkin rəylərdə əsas diqqətin müdafiə sənayesi və hərbi-texniki əməkdaşlığa yönəlməsi bunu deməyə əsas verir. Nəticə etibarilə, “Bədr” sazişi təhlükəsizliyin yalnız hərbi qüvvələrin sayından deyil, texnoloji imkanlardan, istehsal potensialından və tərəfdaşlar arasında koordinasiyadan asılı olduğunu bir mərhələnin göstəricisidir. Onun real siyasi cəhəsi isə imzalanmış sənədin konkret birgə layihələrə, davamlı texnologiya mübadiləsinə və praktik əməkdaşlıq mexanizmlərinə çevrilməsindən asılı olacaqdır.

ÜDM-in 1 faizi həcmdə hərbi büdcə...

O ki qaldı, bu sazişdə birləşən dövlətlərin hərbi potensialına, Türkiyə ilə Pakistanın hərbi gücü məlumdur. Ankaranın müdafiə büdcəsi təxminən 30 milyard dollardır. Pakistanın isə müdafiə büdcəsi təxminən 10,8 milyard dollardır. Güclü orduya sahib olan hər iki ölkə aparıcı güc mərkəzlərindən sayılırlar.

İndoneziya və Qəter isə Asiyanın fərqli geosiyasi məkanlarında yerləşənlər də, hər ikisi müdafiə imkanlarını genişləndirməyə, müasir silah sistemləri əldə etməyə və xarici hərbi təchizatçılarla əməkdaşlığı inkişaf etdirməyə çalışır. Lakin onların hərbi strategiyaları fərqlidir: İndoneziya böyük ərazisini

və dəniz sərhədlərini qorumağa, Qəter isə kiçik ərazisinin təhlükəsizliyini yüksək texnologiyalı silahlar və beynəlxalq tərəfdaşlıqlar vasitəsilə təmin etməyə üstünlük verir.

İşveçin Stokholim Beynəlxalq Sülh Araşdırmaları İnstitutunun (SIPRI) 2026-cı ilin aprelinde yenilənmiş məlumatlarına görə, İndoneziyanın 2025-ci ildə hərbi xərcləri təxminən 15 milyard ABŞ dolları təşkil edib. Bu, ölkənin hərbi xərclərinin ÜDM-in təxminən 1 faizi səviyyəsində olması deməkdir. İndoneziya həmin il Cənub-Şərqi Asiyada hərbi sahəyə ən çox vəsait ayıran ölkələrdən biri olub. Ölkənin fəal hərbi qulluqlarının sayı təxminən 400 min nəfərdən artıqdır. Ehtiyat qüvvələrinin sayı da

təxminən eyni qədərdir. Aparıcı hərbi qüvvə quru qoşunları sayılır. 2026-cı il üçün quru qoşunlarının şəxsi heyəti təxminən 300 min nəfərdir. 2026-cı il məlumatlarına görə, İndoneziyanın inventarında təxminən 331 tank, 28 min zirehli və digər hərbi təyinatlı nəqliyyat vasitəsi, 153 özünəyərən artilleriya qurğusu və 67 reaktiv yayılma atəşi sistemi yer alır. İndoneziya hava qüvvələrinin əsas xüsusiyyəti müxtəlif ölkələrdən alınmış təyayərlərdən istifadə etməsidir. Arsenalda ABŞ istehsalı F-16, Rusiyanın Su-27/Su-30 təyayərləri və Braziliyanın Super Tucano hücum-təlim təyayərləri var.

İndoneziyanın hərbi gücünün əsas fərgəndirici cəhətlərindən biri dəniz qüvvələridir. Ölkə çoxsaylı adalardan ibarət arxipelaqda yerləşir və dəniz nəqliyyat yollarının qorunması milli təhlükəsizliyin əsas məsələlərindən sayılır. “Global Firepower”ın 2026-cı il qiymətləndirməsinə görə, İndoneziyanın donanmasına 338 müxtəlif təyinatlı dəniz vasitəsi əd edilir. Bunların arasında 10 frəqat, 26 korvet, 4 sualtı qayıq və çoxsaylı

patrul gəmiləri var.

Qəterin hərbi gücü - müasir aviasiya, hava hücumundan müdafiə...

Qəterin müdafiə xərcləri və qoşun sayı İndoneziyadan fərqlənir. SIPRI-nin 2025-ci il üzrə ən çox hərbi vəsait ayıran 40 ölkənin siyahısında Qəter yer almır. Bu isə onun hərbi xərclərinin az olması demək deyil. ABŞ-in World Factbook təşkilatının məlumatlarına görə, 2025-ci il ölkə profilində Qəterin hərbi xərcləri ÜDM-in təxminən 5 faizi səviyyəsində qiymətləndirilir. Bu, İndoneziyanın 1 faizlik göstəricisindən xeyli yüksək hərbi vəsaiddir. Qəterin maliyyə imkanları ölkəyə bahalı döyüş təyayərləri, hava hücumundan müdafiə sistemləri, tanklar və müasir rabitə vasitələri almağa şərait yaradır. Burada əsas məsələ böyük ordu saxlamaqdan çox, məhdud canlı qüvvənin yüksək texnologiyalı silahlarla təchiz edilməsidir.

2025-ci il ölkə profilində Qəter Silahlı Qüvvələrinin fəal şəxsi heyəti təxminən 15 min nəfər olub. “Global Firepower”ın 2026-cı il hesablamasında isə bu say 26 550 fəal hərbi, 4 min ehtiyatda olan hərbi və 5 500 nəfərlik paramilitar qüvvələr qeyd edilir - artırmın səbəbi kimi isə İran-ABŞ müharibəsi göstərilir. Bu ölkənin hərbi potensialının ən diqqətçəkən hissəsi müasir döyüş aviasiyasıdır. Ölkə müxtəlif təchizatçıların yüksək səviyyəli qurclar alıb: ABŞ istehsalı F-15QA; Fransanın Rafale qırıcıları; Avropanın Eurofighter Typhoon təyayərləri.

Bu təyayərlər müasir radarlar, idarəolunan raketlər, elektron mübarizə vasitələri və müxtəlif növ dəqiq zərbə silahları ilə təchiz oluna bilər. Qəter bu sistemlər vasitəsilə azsaylı hərbi heyətlə yüksək döyüş potensialı yaratmağa çalışır.

Qəter Almaniyası istehsalı Leopard 2 tankları və PzH 2000 özünəyərən artilleriya sistemləri kimi müasir silahlar əldə edib. Bununla yanaşı, ölkənin müdafiə strategiyasında hava hücumundan müdafiə xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Patriot kimi sistemlər strateji obyektlərin, hərbi bazaların və infrastrukturun hava hücumlarından qorunmasında mühüm rol oynayır.

Antantanın yaranması

Avropada güc balansını dəyişən tarixi dönüş və onun müasir dərsləri

Böyük dövlətlərin tarixində elə məqamlar var ki, onların nəticələri yalnız bir müharibənin və ya müəyyən siyasi dövrün çərçivəsində qalır. Belə hadisələr sonrakı onilliklər ərzində beynəlxalq münasibətlərin mahiyyətinə, dövlətlərin təhlükəsizlik anlayışına, diplomatik seçimlərinə və hətta yeni siyasi xəritələrin formalaşmasına təsir göstərir. XX əsrin əvvəllərində Avropada meydana çıxan Antanta sistemi də belə tarixi hadisələrdən biri hesab olunur. Onun yaranması təsadüfi diplomatik yaxınlaşmanın nəticəsi kimi meydana çıxmadı. Bu proses uzun müddət davam edən rəqabətlərin, təhlükəsizlik narahatlıqlarının, imperiyalararası maraq toqquşmalarının və dəyişən güc nisbətinin məntiqi nəticəsi kimi formalaşdı. XIX əsrin sonlarında Avropada dövlətlər arasında yeni ittifaqlar yaranmağa başladı. Almanıyanın Rusiya ilə əvvəlki siyasi yaxınlığının zəifləməsi və onun Avstriya-Macarıstan və İtaliya ilə müttəfiq münasibətlər qurması Fransa ilə Rusiyanı bir-birinə daha da yaxınlaşdırdı.

Antantanın tarixini anlamaq üçün ilk növbədə XIX əsrin ikinci yarısının Avropasına nəzər salmaq lazımdır. 1871-ci ildə Almaniya imperiyasının yaradılması Avropada qüvvələr nisbətini ciddi şəkildə dəyişdirdi. Fransa 1870-1871-ci illər müharibəsində Prussiyaya məğlub olmuş, Elzas və Lotaringiyanı itirmiş, Almaniya isə qısa müddət ərzində qitənin ən mühüm siyasi və hərbi güclərindən birinə çevrilmişdi. Otto fon Bismarkın diplomatik sistemi əsasən Fransanı təcrid vəziyyətində saxlamaq və Almanıyanın eyni vaxtda bir neçə cəbhədə qarşıdurmaya sürüklənməsinin qarşısını almaq məqsədi güdürdü. Lakin 1890-cı ildə Bismarkın istefasından sonra Avropanın diplomatik mənzərəsi tədricən dəyişməyə başladı. Almanıyanın Rusiya ilə münasibətlərinin əvvəlki səviyyədə saxlanmaması Fransa üçün əlverişli imkan yaradı.

Fransa öz təhlükəsizliyini təmin etmək və Almanıyanın artan gücünə qarşı diplomatik dayaq formalaşdırmaq üçün Rusiya ilə yaxınlaşmağa başladı. 1890-cı illərin əvvəllərində başlanan bu proses 1892-ci il hərbi konvensiyası və sonrakı razılaşmalarla möhkəmləndirildi. Fransa-Rusiya ittifaqı 1890-cı illərin ortalarına doğru Avropadakı yeni güc sisteminin mühüm dayaqlarından birinə çevrildi.

Bu mərhələdə başqa bir mühüm dəyişiklik Böyük Britaniyanın xarici siyasətində baş verdi. Uzun müddət Avropa qitəsində formalaşmış blokardan məsafə saxlayan London XX əsrin əvvəllərində öncəki diplomatik xəttin yeni şəraitdə təhlükəsizliyi yetərinə təmin etmədiyini gördü. Almanıyanın iqtisadi və hərbi yüksəlişi, xüsusilə dəniz qüvvələrinin sürətlə genişləndirilməsi Böyük Britaniyanın strateji hesablamalarına təsir göstərdi. London əvvəlki rəqibləri ilə münasibətləri yenidən nəzərdən keçirməyə başladı. Bu dönüşün mühüm mərhələsi 8 aprel 1904-cü ildə Fransa ilə Böyük Britaniya arasında imzalanmış Entente Cordiale - "Səmimi razılaşma" oldu. Burada maraqlı məqam ondan ibarətdir ki, iki ölkə uzun müddət rəqabət aparmışdı. Onların müstəmləkə maraqları xüsusilə Misir və Mərakeş məsələlərində toqquşurdu. 1904-cü il razılaşması həmin ziddiyyətlərin bir hissəsinə diplomatik yolla tənzimlədi. Fransa-Morokko məsələsində daha geniş fəaliyyət imkanı qazanır, Böyük Britaniyanın Misirdəki mövqeyi qəbul edilir. Beləliklə, əvvəlki rəqabət müəyyən hissəsi qarşılıqlı strateji anlaşma ilə əvəzləndi.

Növbəti mərhələ Rusiya ilə Böyük Britaniya arasında münasibətlərin normalaşdırılması oldu. Bu iki imperiya uzun müddət Mərkəzi Asiyada təsir uğrunda rəqabət aparmışdı. Tarixə "Böyük oyun" adıyla düşmüş bu rəqabət İran, Əfqanıstan, Tibet və Hindistan ətrafındakı geosiyasi maraqlarla bağlı idi. 31 avqust 1907-ci ildə Sankt-Peterburqda imzalanən İngiltərə-Rusiya konvensiyası tərəflərin həmin regionlardakı mübahisəli məsələlərini müəyyən çərçivədə nizama saldı. Bu razılaşma Fransa-Rusiya ittifaqı və 1904-cü il İngiltərə-Fransa yaxınlaşması ilə birlikdə üç böyük dövlət arasında yeni diplomatik konfigurasiyanın təməlinə təməlini qoymuşdu. Beləliklə, 1890-cı illərdə Fransa-Rusiya ittifaqı, 1904-cü ildə Entente Cordiale və 1907-ci ildə İngiltərə-Rusiya razılaşması Antantanın formalaşmasının əsas mərhələlərini təşkil etdi. Tarixi ədəbiyyatda Üçlər Antantası adlandırılan bu siyasi sistem Fransa, Böyük Britaniya və Rusiya ətrafında formalaşdı. Burada bir mühüm məqamı xüsusi vurğulamaq lazımdır: Antanta başlanğıcda vahid, bütün tərəflər üçün eyni hüquqi öhdəliklər yaradan klassik hərbi müqavilə formasında meydana gəlməmişdi, onun ayrı-ayrı hissələrinin xarakteri və öhdəlik səviyyəsi fərqli idi. 1907-ci ildən etibarən isə bu üç dövlət arasında siyasi-strateji yaxınlaşma artıq Avropanın əsas güc balansının mühüm elementinə çevrildi.

Prosesin qarşı tərəfində isə 1882-ci ildə Almaniya, Avstriya-Macarıstan və İtaliya arasında formalaşmış Üçlər İttifaqı dayanırdı. Beləliklə, XX əsrin əvvəllərində Avropa tədricən iki böyük siyasi-strateji qütb ətrafında qruplaşmağa başladı. "Oxford University Press"-in Birinci Dünya müharibəsinin başlanğıcına dair tarixi icmalında da 1882-ci il Üçlər İttifaqı ilə 1907-ci il Üçlər Antantası arasındakı qarşıdurmanın 1914-cü ildə Balkanlarda başlanan böhranın genişmiqyaslı müharibəyə çevrilməsində mühüm rol oynadığı göstərilir. Burada tarixdən çıxarılan ilk mühüm nəticə meydana gəlir: dövlətlər beynəlxalq münasibətlərdə yalnız dostluq hissələrinə əsaslanmaqla ittifaq yaratmır; ittifaqların arxasında təhlükəsizlik hesablamaları, iqtisadi maraqlar, geosiyasi mövqelər, potensial rəqibin gücü və gələcək risklərin qiymətləndirilməsi dayanır. Fransa ilə Böyük Britaniya arasında uzunmüddətli rəqabətin bir neçə il ərzində strateji yaxınlaşmaya çevrilməsi möhz bunu göstərir. Dünənki rəqiblər yeni şəraitdə ortaq maraqların daha böyük əhəmiyyət daşıdığını görəndə münasibətlərini yenidən qura bilirlər.

Antantanın Avropaya verdiyi ən mühüm nəticələrdən biri güc balansının yenidən formalaşması oldu. XX əsrin əvvəllərində artıq heç bir böyük dövlət öz təhlükəsizliyini yalnız milli resurslarla təmin etməyə tam arxayın ola bilmirdi. Diplomatiya tərəfdaşlıq, hərbi planlaşdırma, iqtisadi əlaqələr və qarşılıqlı siyasi dəstək dövlətlərin təhlükəsizlik strategiyalarının mühüm elementlərinə çevrildi. ABŞ Konqres Kitabxanasının Birinci Dünya müharibəsi ətrafındakı Avropa koalisiyalarına dair tarixi materialında da ittifaqların müasir Avropa dövlət sistemində güc balansının qorunması üçün əsas vasitələrdən birinə çevrildiyi vurğulanır. Lakin tarix Antantanın

yalnız müsbət nəticələrini göstərmir; əksinə, onun ən mühüm dərslərindən biri ondan ibarətdir ki, güc balansı üçün yaradılmış ittifaqlar bözən böhranın qarşısını almaq əvəzinə, onun miqyasını böyüdür. 1914-cü ildə Sarayevoda Avstriya-Macarıstan taxt-tacının varisi Frans Ferdinandin öldürülməsi lokal Balkan böhranı kimi başlasa da, ittifaqlar sistemi hadisələrin sürətlə genişlənməsinə şərait yaratdı. Rusiya, Fransa, Böyük Britaniya, Almaniya və Avstriya-Macarıstan arasındakı qarşılıqlı öhdəliklər və səfərbərlik mexanizmləri nəticədə Avropa böhranını dünya müharibəsinə çevirdi.

Birinci Dünya müharibəsinin nəticələri isə Avropanın əvvəlki siyasi xəritəsini kökündən dəyişdirdi. Müharibə və onun yaratdığı siyasi sarsıntılar nəticəsində Avstriya-Macarıstan, Almaniya, Osmanlı və Rusiya imperiyalarının süqutu baş verdi. Şərqi və Mərkəzi Avropada yeni dövlətlər meydana çıxdı. Polşa yenidən dövlətçiliyini bərpa etdi, Finlandiya, Estoniya, Latviya və Litva müstəqil dövlət kimi beynəlxalq sistemdə yer aldı. Çexoslovakiya və Yuqoslaviya kimi yeni siyasi qurumlar yarandı. Beləliklə, bir neçə il əvvəl böyük imperiyaların siyasi maraqlarının üstünlük təşkil etdiyi coğrafiyada milli dövlətlər sistemi güclənməyə başladı. Antantanın tarixdəki izi möhz burada daha aydın görünür. Onun siyasi məqsədləri ilə müharibədən sonra meydana gələn nəticələr arasında birbaşa və sadə xətt çəkmək mümkün olsa da, hadisələrin sonrakı inkişafı daha mürəkkəb mənzərə yaradır. Birinci Dünya müharibəsi imperiya sisteminin dayanıqlığı haqqında milli dövlətlər sistemi güclənməyə başladı. Avropada xalq siyasətdə daha güclü amilə çevrilməsinə təkan verdi. XX əsrin sonrakı siyasi xəritəsinin formalaşmasında bu dönüşün böyük izi qaldı.

Bəs bütün bunlar həmin dövlətlərə nə verdi? Fransa üçün Antanta ilk növbədə Almanıyanın artan gücünə qarşı diplomatik və strateji dayaq yaradı. Rusiya ilə ittifaq Fransanın qitədə təcrid olunması riskini azaltdı, Böyük Britaniya ilə yaxınlaşma isə Avropanın qərbində yeni siyasi imkanlar açdı. Böyük Britaniya üçün bu sistem kontinental Avropada deyil-

şən güc balansına təsir imkanlarını qorumağa, Almanıyanın yüksəlişindən doğan risklərə qarşı diplomatik tərəfdaşlıq yaratmağa imkan verdi. Rusiya üçün isə Fransa və Böyük Britaniya ilə yaxınlaşma beynəlxalq sistemdə öz mövqeyini möhkəmləndirmək və Almaniya ilə Avstriya-Macarıstanın artan təsirinə qarşı yeni diplomatik çərçivə yaratmaq baxımından əhəmiyyət daşıyırdı.

Bu tarixi hadisənin Azərbaycan üçün əhəmiyyəti daha çox dövlət maraqlarının qorunması və strateji tərəfdaşlıqların düzgün qurulması məsələsində üzə çıxır. Azərbaycan XX əsrin əvvəllərində Avropanın böyük dövlətlərinin yaratdığı güc balansının kənarında passiv müşahidəçi mövqeyində qalmadı. 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılması ilə yeni dövlət öz mürəkkəb geosiyasi şəraitində diplomatik əlaqələr qurmağa, beynəlxalq tanınma qazanmağa və dövlət təhlükəsizliyini müxtəlif siyasi mərkəzlərlə münasibətlər vasitəsilə təmin etməyə çalışdı. Bu baxımdan Azərbaycan tarixinin həmin dövrü də göstərir ki, müstəqilliyin qorunması yalnız hərbi imkanlarla ölçülmür. Diplomatiya çəviklik, beynəlxalq legitimlik, iqtisadi resurs və strateji düşüncə eyni sistemin bir-birini tamamlayan hissələridir. Müasir Azərbaycan üçün Antanta tarixində daha mühüm dərslər milli maraqlarla beynəlxalq tərəfdaşlıqlar arasında düzgün balansın qurulmasıdır. Dövlət öz təhlükəsizliyini təmin etmək üçün tərəfdaşlıqlara ehtiyac duya bilər, lakin tərəfdaşlığın davamlılığını milli maraqların dəqiq müəyyənləşdirilməsindən, qarşılıqlı faydanın qorunmasından və dəyişən beynəlxalq şəraitə uyğunlaşmağa qabiliyyətindən asılı olur. Antantanın tarixi göstərir ki, beynəlxalq sistemdə heç bir ittifaq əbədi və dəyişməz siyasi konstruksiya kimi qəbul edilə bilməz. Dövlət maraqları dəyişdikcə tərəfdaşlıqların məzmunu da yenilənir. Azərbaycanın müasir xarici siyasət təcrübəsində bu yanaşmanın əhəmiyyətini görmək mümkündür. Ölkənin müxtəlif güc mərkəzləri ilə əməkdaşlıq qurması, regional və qlobal təşkilatlarda fəal iştirak etməsi, enerji, nəqliyyat, təhlükəsizlik və iqtisadi layihələr vasitəsilə çoxşaxəli əlaqələr formalaşdırması dövlətin öz maraqlarını daha geniş beynəlxalq mühitdə qorumasına xidmət edir. Burada əsas məsələ tərəfdaşların sayından çox hər bir tərəfdaşlığın Azərbaycanın dövlət maraqlarına hansı əlavə imkan yaratmasıdır.

Antantanın tarixdə qoyduğu ən böyük izlərdən biri də budur: dünya siyasətində qüvvələr nisbəti daim dəyişir və uzaqgörən dövlət həmin dəyişiklikləri baş verəndən sonra izləyən yox, əvvəlcədən hesablayan dövlətdir. XIX əsrin sonlarında Avropanın diplomatik mənzərəsində başlanan dəyişikliklər 1904 və 1907-ci illərdə yeni anlaşmalar yaratdı, 1914-cü ildə isə artıq bütün qitənin taleyinə təsir edən sistmə çevrildi. Tarix burada dövlətlərə çox aydın bir həqiqəti göstərir: təhlükəsizlik siyasəti yalnız bu günün təhlükəsinə cavab verməklə məhdudlaşmamalı, sabahın mümkün güc nisbətini də hesablamalı bacarmalıdır. Antanta öz dövrünün siyasi reallıqlarından doğdu, Avropanın güc balansını dəyişdirdi və nəticədə Birinci Dünya müharibəsinin genişlənməsində mühüm amillərdən birinə çevrildi. Onun yaratdığı siyasi nəticələr isə müharibənin özündən daha uzunömürlü oldu: imperiyaların süqutu, yeni milli dövlətlərin yaranması, beynəlxalq təhlükəsizlik anlayışının dəyişməsi və XX əsrin siyasi xəritəsinin yenidən qurulması. Bu səbəbdən Antantaya yalnız keçmişin diplomatik ittifaqı kimi baxmaq yetmir, o, dövlət maraqlarının, təhlükəsizlik strategiyasının və beynəlxalq güc balansının bir-birinə necə bağlı olduğunu göstərən böyük tarixi nümunədir. Azərbaycan üçün həmin tarixin əsas dərsi isə sadə, lakin strateji əhəmiyyət daşıyır: müstəqil dövlət öz milli maraqlarını dəqiq müəyyənləşdirəndə, dəyişən beynəlxalq mühitdə çevik diplomatiya aparanda və tərəfdaşlıqların milli təhlükəsizlik, iqtisadi inkişaf və uzunmüddətli dövlətçilik məqsədləri ilə uzlaşdırılaraq xarici mühitin yaratdığı riskləri imkanlara çevirə bilər. Tarixi öyrənməyin əsl dəyəri, əhəmiyyəti də burada üzə çıxır - keçmişə təkrarlamaq üçün yox, gələcəyi daha düzgün hesablamaq üçün.

Kərim Qanbarov, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının əməkdaşı

Fələstin məsələsi: 1947-ci il qətnaməsindən Yaxın Şərqdə davamlı sülh axtarışına

Beynəlxalq hüquq, iki dövlət prinsipi və humanitar böhran fonunda BMT-nin onilliklərdir həll edə bilmədiyi münaqişənin siyasi düynləri

29 noyabr BMT tərəfindən Fələstin xalqı ilə Beynəlxalq Həmrəylik Günü kimi qeyd olunur. Bu tarixin seçilməsi təsadüf deyil: 1947-ci il noyabr ayının 29-da BMT Baş Assambleyası Fələstin ərazisinin ərəb və yəhudi dövlətlərinin yaradılması əsasında bölünməsinə nəzərdə tutan 181 (II) saylı qətnamə qəbul etmişdi. Qüds üçünə xüsusi beynəlxalq rejim təklif olunurdu. Həmin qərar Yaxın Şərqi gələcəyini müəyyənləşdirmək məqsədi daşısa da, ondan sonra baş verən hadisələr göstərdi ki, siyasi xəritənin kağız üzərində müəyyənləşdirilməsi özlüyündə təhlükəsizlik, qarşılıqlı tanınma və davamlı sülh yaratmır. 1948-ci il müharibəsi və İsrail dövlətinin yaradılması Fələstin məsələsinə yeni mərhələyə keçirdi. BMT-nin tarixi materiallarında göstərilir ki, həmin dövrdə Fələstin ərəb əhalisinin yarından çoxu öz yaşayış yerlərini tərk etmiş və ya ərazilərindən qovulmuşdu. Fələstinlilərin kollektiv yaddaşında Nəkbə - "fəlakət" adlandırılan bu hadisə qaçqınlıq problemini münaqişənin mərkəzi məsələlərindən birinə çevirdi. Digər tərəfdən, yəhudi xalqının əsrlər boyu üzlədiyi təqiblər, Holokostun yaratdığı tarixi travma və təhlükəsiz dövlətə sahib olmaq istəyi İsrail cəmiyyətinin siyasi düşüncəsində mühüm yer tuturdu.

Beləliklə, münaqişə təkəcə torpaq və sərhəd mübahisəsi olaraq qalmadı; iki xalqın tarixi yaddaşı, təhlükəsizlik ehtiyacları, öz müqəddəratını təyinetmə hüququ və dövlətçilik iddiaları bir-biriyə toqquşdu. 1967-ci il müharibəsi isə münaqişənin coğrafiyasını və beynəlxalq hüquqi gündəliyini yenidən müəyyənləşdirdi. İsrail İordan çayının qərb sahilini, Şərqi Qüdsü və Qazza zolağını nəzarətə götürdü. BMT Təhlükəsizlik Şurasının həmin il qəbul etdiyi 242 saylı qətnamə müharibə nəticəsində işğal olunmuş ərazilərdən İsrail qoşunlarını çıxarılması, region dövlətlərinin suverenliyinə və təhlükəsizliyinə hörmət edilməsi, qaçqın probleminin ədalətli həlli kimi prinsipləri irəli sürdü. 1973-cü il müharibəsindən sonra qəbul edilən 338 saylı qətnamə isə tərəfləri danışıqlara çağırırdı. Ancaq qətnamələrin mövcudluğu ilə onların praktik nəticəsi arasında böyük məsafə yarandı: sərhədlər, Qüdsün statusu, yaşayış məntəqələri, qaçqınların tələbi və təhlükəsizlik təminatları razılaşdırılmış yekun həllə çevrilmədi.

1991-ci ildə Madrid sülh konfransı, 1993-cü ildə isə İsrail ilə Fələstin Azadlıq Təşkilatı arasında Oslo sazişləri diplomatik irəliləyiş üçün ciddi ümid yaradı. Tərəflərin qarşılıqlı tanınması və Fələstin muxtariyyətinin yaradılması gələcək siyasi razılaşmanın mümkünlüyünü göstərdi. Lakin Oslo prosesi münaqişənin ən çətin məsələlərini - daimi sərhədləri, Qüdsün gələcəyini, qaçqınların hüquqlarını, İsrail yaşayış məntəqələrini və Fələstinin yekun dövlətçilik statusunu həll etmədi. Müvəqqəti idarəçilik mexanizmləri daimi sülhün əvəzinə keçdi, qarşılıqlı etimad isə siyasi zorakılıq və uğursuz danışıqlar fonunda zəiflədi. Bu tarixi təcrübə mühüm nəticə çıxarmağa imkan verir: sülh prosesi yalnız danışıqlar masasının mövcudluğu ilə ölçülə bilməz. Danışıqlar insanların həyatında təhlükəsizlik, iqtisadi imkanlar, hərəkət azadlığı və siyasi gələcəyə inam yaratmırsa, diplomatik proses cəmiyyətlərin gündəlik reallığından uzaqlaşır. Eyni zamanda, zorakılığın davam etməsi tərəflərin bir-birinə inamını daha da sarsıdır, sort siyasi mövqeləri gücləndirir və kompromisi daxili siyasətdə riskli addıma çevirir.

Bu gün Fələstin məsələsinin həlli üçün ən çox müzakirə edilən çərçivə iki dövlət prinspidir: İsrail və Fələstin dövlətlərinin təhlükəsiz və beynəlxalq səviyyədə tanınan sərhədlər daxilində yaşayış mövcud olması. Bu yanaşma yalnız siyasi şüar deyil, BMT sənədlərində və beynəlxalq diplomatiyada əsas həll istiqaməti kimi çıxış edir. Lakin onun həyata keçirilməsi üçün Fələstin dövlətinin ərazi bütövlüyü və real idarəçilik imkanları, İsrailin təhlükəsizlik təminatları, Qüdsün statusu, qaçqın məsələsi və qarşılıqlı öhdəliklərin icrası üzrə konkret razılaşma tələb olunur. İki dövlət prinsipinin qarşısında dayanan maneələrdən biri Qərb sahilində İsrail yaşayış məntəqələrinin genişlənməsi və ərazinin parçalanmasıdır. Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi 2024-cü il iyul ayının 19-da verdiyi məsərəfətçi rəydə İsrailin işğal olunmuş Fələstin ərazilərindəki siyasət və təcrübələrinin beynəlxalq hüququ pozduğunu, işğal olunmuş ərazilərdə İsrailin davam edən mövcudluğunun qanunsuz olduğunu bildirdi. Məhkəmə İsrailin bu mövcudluğuna mümkün qədər tez son qoymalı olduğunu və yeni yaşayış məntəqəsi fəaliyyətini dərhal dayandırması gerektiğini vurğuladı.

Bu, Baş Assambleyanın sorğusu əsasında verilmiş məsərəfətçi rəydir; onun hüquqi mahiyyətini konkret cinayət işi üzrə hökm və ya bütün münaqişə tərəflərinin bütün hərəkətlərinə verilmiş vahid qiymətləndirmə kimi qəlmə vermək olmaz. Beynəlxalq hüquq bu məsələdə bir neçə prinsipi eyni vaxtda qorumağa çalışır. Fələstin xalqının öz müqəddəratını təyinetmə hüququ, ərazinin güc tətbiqi ilə əldə edilməsinin yolverilməzliyi və işğal altın-

da olan əhalinin müdafiəsi əsas hüquqi məsələlərdəndir. Bununla yanaşı, İsrailin mülki əhalisini silahlı hücumlardan qorumaq və təhlükəsizliyini təmin etmək məsuliyyəti də var. Bir hüququn müdafiəsi digər hüququn ləğvi demək deyil. Mülki şəxslərə qəsədən hücumlar, girov götürmə və ayrı-seçkilik qoyulmadan hücumlar beynəlxalq humanitar hüququn əsas prinsipləri ilə uzlaşmır; təhlükəsizlik məqsədi də mülki əhalinin müdafiəsinə dair öhdəlikləri aradan qaldırmır.

Münaqişənin ən ağır tərəfi isə mülki insanların gündəlik həyatında görünür. Uşaqların təhsildən kənarda qalması, ailələrin evlərini itirməsi, tibbi xidmətə çıxışın məhdudlaşması və ərzaq təminatının qeyri-sabitliyi siyasi danışıqların nəticəsizliyini insan tələflərinə çevirir. "Reuters"-in bu ilin oktyabr ayının 16-da yaydığı məlumata görə, UNICEF Qəzzada uşaqlar arasında qidalanma vəziyyətində əldə edilən irəliləyişin kövrək olduğunu, kommersiya təchizatının dayanmasının vəziyyəti yenidən ağırlaşdırma biləcəyini bildirmişdi. Agentliyin məluma-

tında təxminən 800 min uşağın təhlükəsiz olmayan sığınacaqlarda köçkün vəziyyətində yaşadığı qeyd olunurdu. Bu məlumatlar göstərir ki, atəşkəs və ya zorakılığın azalması humanitar böhranın avtomatik həllə demək deyil; ərzaq, dərman, su, sığınacaq və digər zəruri malların davamlı çatdırılması vacibdir.

Humanitar yardımın siyasi mübahisələrin alətinə çevrilməməsi də mühüm məsələdir. Beynəlxalq humanitar hüquq münaqişə tərəflərindən mülki əhalinin müdafiəsinə, yardımın çatdırılması üçün mümkün olan tədbirlərin görülməsinə və mülki obyektlərə münasibətdə hüquqi öhdəliklərə əməl olunmasını tələb edir. Yardımın çatdırılmasıyla bağlı məhdudiyyətlər konkret təhlükəsizlik şəraiti və hüquqi normalar nəzərə alınmaqla qiymətləndirilməlidir; lakin mülki əhalinin əsas ehtiyaclarının təmin edilməsi sülh danışıqlarının sonuna saxlanıla biləcək məsələ deyil. Burada BMT sisteminin imkanları və məhdudiyyətləri də üzə çıxır. Təşkilat beynəlxalq hüquqi çərçivənin formalaşdırılması, humanitar yardımın əlaqələndirilməsi, danışıqlar üçün diplomatik platformanın yaradılması və tərəflərin öhdəliklərinin müzakirəsi baxımından mühüm rol oynayır. Ancaq Təhlükəsizlik Şurasındakı siyasi fikir ayrılıqları, üzv dövlətlərin fərqli maraqları və qərarların icrasına dair çətinliklər bu mexanizmlərin təsirini məhdudlaşdırır. Bu, BMT-nin əhəmiyyətsiz olduğu anlamına gəlmir; əksinə, beynəlxalq institutların effektivliyi üzv dövlətlərin siyasi iradəsi və qəbul edilmiş qərarları həyata keçirmək istəyiylə birbaşa bağlıdır.

Azərbaycanın xarici siyasətinin prinsipləri baxımından da Fələstin məsələsi beynəlxalq hüququn ümumi normalarına münasibət kontekstində əhəmiyyətlidir. Ərazi bütövlüyü, suverenlik, mülki əhalinin müdafiəsi və münaqişələrin beynəlxalq hüquq əsasında həlli dövlətlər üçün universal əhəmiyyət daşıyan prinsiplərdir. Bu prinsiplərin ardıcıl müdafiəsi hər hansı bir münaqişəyə münasibətdə seçici yanaşmadan yayınmağı tələb edir. İnsan hüquqları və beynəlxalq humanitar hüquq məsələləri siyasi simpatiyadan asılı olaraq yox, eyni hüquqi meyarlarla qiymətləndiriləndə beynəlxalq sistemə etimad güclənir. 29 noyabrın mesajı yalnız Fələstin xalqıyla həmrəylik ifadəsi ilə məhdudlaşmır. Bu tarix beynəlxalq ictimaiyyətin uzun müddətdir həll edə bilmədiyi siyasi məsuliyyəti də xatırladır. Həmrəylik humanitar yardımla, diplomatik bəyanatlarla və tarixi yaddaşın qorunmasıyla ifadə oluna bilər, lakin onun ən mühüm sınağı insanların hüquqlarının real təmin edilməsidir. Dövlətçilik hüququ, təhlükəsizlik, insan ləyaqəti və sülh bir-birinə qarşı qoyulmalı məqsədlər deyil; davamlı həll bunların qarşılıqlı təminatına əsaslanmalıdır.

Fələstin məsələsi göstərir ki, beynəlxalq hüququn mövcudluğu özlüyündə siyasi münaqişələri həll etmir. Hüquqi normaların nəticə verməsi üçün onların həyata keçirən institutlar, öhdəlikləri yerinə yetirən dövlətlər, mülki əhalinin müdafiəsinə yönələn tədbirlər və real kompromisə hazır siyasi liderlik lazımdır. Tarixi qətnamələr, məhkəmə rəyləri və diplomatik təşəbbüslər bu yolun hüquqi çərçivəsini müəyyənləşdirir, ancaq yekun nəticəni insanların gündəlik həyatında baş verən dəyişikliklər göstərəcək. Davamlı sülhün ölçüsü tərəflərdən birinin siyasi qələbəsi deyil, həm israililərin, həm də fələstinlilərin təhlükəsizlik, ləyaqət və öz siyasi gələcəyini müəyyənləşdirmək hüququnun təmin olunmasıdır. 1947-ci ildən bəri uzanan tarix göstərir ki, bu məqsədə çatmaq üçün yeni qətnamələr qədər mövcud hüquqi öhdəliklərin icrası, humanitar məsuliyyət və ardıcıl beynəlxalq diplomatiya da vacibdir.

“Yeni Azərbaycan” qəzetinə abunə olmaq istəyənlər aşağıdakı yayım şirkətləri ilə əlaqə saxlaya bilərlər:

“Azərpoçt” MMC PDM - 0125984955,
0552004544
“Azərmatbuatıyayımı” ASC - 0124411991,
0124404694
“Səma” MMC - 0125940252, 0503336969
“PressInform” MMC - 0703400100,
0504560835

“Qaya” MMC - 0125667780, 0502352343
“Spark Press” MMC - 0503548555
“Ziya LTD” MMC - 0124977696,
0503067744

1 illik abunə - 158,40 AZN
6 aylıq abunə - 79,20 AZN

Süni intellektin təhlükələri...

Bir vaxtlar elmi fantastika əsərlərinin mövzusu olan süni intellekt artıq gündəlik həyatımızın ayrılmaz hissəsinə çevrilib. Lakin süni intellekt böyük imkanlardan biri olmaqla yanaşı, düzgün idarə edilmədikdə ciddi təhlükələrə yol aça bilər. Onun təhlükəsi yalnız gələcəkdə insanla-

İnsanlıq texnologiyanın kölgəsində nələri itirə bilər?

rın yerini robotların tutması ehtimalından ibarət deyil. Daha real və yaxın təhlükələr şəxsi məlumatların qorunması, saxta informasiyanın ya-

yılması, insanın müstəqil qərarvermə qabiliyyətinin zəifləməsi və texnologiyadan istifadə imkanlarının cəmiyyətdə bərabər bölüşdürülmə-

məsi ilə bağlıdır.

“Anthropic”, “OpenAI” və digər süni intellekt şirkətlərinin rəhbərləri süni intellektin yaratdığı mümkün

fəlakətli hadisələrə, eləcə də belə bir böhranın cəmiyyətdə və siyasi dairələrdə doğru biləcəyi reaksiyalara hazırlıq məqsədilə qapalı ssenari məşqləri keçirirlər. Şirkət rəhbərlərinin nəzərdən keçirdiyi ən ciddi ssenarilərdən biri genişmiqyaslı kibərhücumdur.

Şəxsi məlumatlarımız kimə məlumdur?

Süni intellekt sistemlərinin daha dəqiq işləməsi üçün çox vaxt böyük həcmə məlumat tələb olunur. İstifadəçinin maraqları, axtarış tarixçəsi, alış-veriş vərdisləri, səs yazıları, fotoşəkilləri və rəqəmsal davranışları bu sistemlərin işləmə prosesində mühüm rol oynaya bilər. Nəticədə, insanın özü haqqında belə tam təsvir etməyi rəqəmsal portret formalaşa bilər.

Təsvir edərkən ki, bir insan internetdə səhhəti ilə bağlı suallar axtarır, müəyyən məhsulları araşdırır və şəxsi həyatına aid məlumatları süni intellektlə bölüşür. O, bu məlumatları sadəcə konkret suala cavab almaq üçün təqdim etdiyini düşünə bilər. Ancaq istifadə etdiyi xidmətin məlumatları necə saxladığını və kimlərin həmin məlumatlara çıxış imkanına malik olduğunu bilməyə bilər.

Süni intellekt haqqında müzakirələrdə ən çox səslənən narahatlıqlardan biri insanların işlərini itirmə ehtimalıdır. Bu qorxu əsas-sız deyil. Texnologiya əvvəllər yalnız insanın yerinə yetirə bildiyi hesab edilən bir çox tapşırığı artıq qismən və ya tam şəkildə avtomatlaşdırı bilər. Mətnlərin ilkin hazırlanması, sənədlərin təsnifatı, məlumatların təhlili, müştəri müraciətlərinin cavablandırılması, sadə proqramlaşdırma tapşırıqları və müəyyən hesabatların tərtibi buna nümunədir. Bu proseslər şirkətlərə xərcləri azaltmaq və işin sürətini artırmaq imkanı verir. Lakin həmin dəyişikliklərin əmək bazarına təsiri bütün işçilər üçün eyni olmayacaqdır.

Bununla belə, texnoloji dəyişikliklər bəzi sahələrdə işçilərə tələbatı azalda, başqa sahələrdə isə yeni peşələr yarada bilər. Təhlükə odur ki, yeni iş yerlərinin formalaşması ilə köhnə bacarıqların dəyərinə itirməsi eyni sürətlə baş

Təhlükə yalnız fərdi istifadəçi ilə də məhdudlaşmır. Müəssisələrin daxili sənədləri, müştəri bazaları, maliyyə məlumatları və dövlət qurumlarının məxfi informasiyaları da məsuliyyətsiz istifadə nəticəsində risk altına düşə bilər. İşçilərin məxfi sənədləri yoxlanılmamış süni intellekt xidmətlərinə yükləməsi bəzən böyük təşkilatlar üçün belə arzuolunmaz nəticələr doğura bilər.

İnsan əməyinin gələcəyi: İş yerləri azalacaqdır?

verməyə bilər. İşini itirən şəxsin yeni sahəyə keçməsi üçün vaxt, maliyyə və təlim imkanları lazımdır.

Xüsusilə, gənclər üçün də vəziyyət ziddiyyətlidir. Bir tərəfdən, süni intellekt onlara daha sürətli öyrənmək və mürəkkəb layihələr üzərində işləmək imkanı verir. Digər tərəfdən, başlanğıc səviyyəli işlərin bir hissəsinin avtomatlaşdırılması təcrübə qazanmaq üçün əhəmiyyətli imkanları məhdudlaşdırır.

bilər.

Gələcəyin əmək bazarında yalnız texnologiyadan istifadə etməyi bacarmaq kifayət etməyəcək. Problemi düzgün müəyyənləşdirmək, nəticələri yoxlamaq, yaradıcı düşünmək, insanlarla işləmək və dəyişən şəraitə uyğunlaşmaq daha böyük əhəmiyyət daşıyacaq. Əks halda, texnoloji tərəqqi cəmiyyətin ümumi rifahını artırırsa belə, onun bəhrələri bütün təbəqələr arasında bərabər bölüşdürülməyə bilər.

Süni intellekt çox vaxt soyuq-qanlı, obyektiv və emosiyalardan uzaq sistem kimi təqdim olunur. İnsanlardan fərqli olaraq onun şəxsi münasibətləri və əhvalı yoxdur. Lakin bu xüsusiyyət sistemin avtomatik olaraq ədalətli qərarlar verdiyi anlamına gəlmir. Süni intellekt sistemləri təlim zamanı istifadə olunan məlumatlardan nümunələr öyrənir. Həmin məlumatlarda tarixi ayrı-seçkilik,

qında yanlış qənaətlər və ya ictimai müzakirələrə saxta məlumat əsasında qoşula bilərlər. Oxşar üsullarla ailə üzvlərinin, rəhbərlərin və işgüzar tərəfdaşların səsinə təqəlid edərək insanlardan pul köçürmələri tələb etmək də mümkündür. Bu təhlükə xüsusilə böhran, münaqişə və seçki dövrlərində daha ciddi xarakter ala bilər. Saxta görüntülər cəmiyyətdə qorxu yaratmaq, insanların bir-birinə qarşı qoymaq və ictimai qərarlara təsir göstərmək üçün istifadə oluna bilər.

Ən narahatedici məqamlardan biri isə budur: saxta məlumatlar geniş yayıldıqdan sonra onların təkzib edilməsi həmişə ilkin zərəri aradan qaldırmır. İnsanların bir hissəsi düzəlişi görmür, digərləri isə təkzibə baxmayaraq, əvvəlki qənaətdən dönmür.

Ədalətli qərarı kim verir?

sosial bərabərlik və müəyyən qrupların kifayət qədər təmsil olunmaması varsa, sistem bu problemləri təkrarlamaq, hətta gücləndirə bilər.

Tutaq ki, işə qəbul üçün hazırlanmış alqoritm əvvəlki illərin işə qəbul məlumatları əsasında öyrədilib. Əgər keçmişdə müəyyən qruplara üstünlük verilibsə, sistem də oxşar xüsusiyyətlərə malik namizədləri daha münasib hesab edə bilər. Beləliklə, heç bir insanın açıq şəkildə ayrı-seçkilik etmək niyyəti olmasa da, nəticədə bəzi namizədlər haqsız şəkildə geridə qala bilərlər.

Texnologiyanın ədalətli olması üçün yalnız dəqiq işləməsi kifayət deyil. Onun müxtəlif insan qrupları üçün nəticələri yoxlanılmalı, qərarlara etiraz etmək imkanı yaradılmalı və son məsuliyyətin kimə aid olduğu əvvəlcədən müəyyənləşdirilməlidir.

Süni intellekt səhv qərar verərsə...

Mövzu barədə “Yeni Azərbaycan”-a açıqlama verən İKT üzrə mütəxəssis Fərid Pərdəşünas bildirib ki, süni intellektin tətbiqində ən ciddi problemlərdən biri texnologiya imkanlarının onun etibarlılığı ilə qarışdırılmasıdır. O, qeyd edib ki, sistem çox sürətli işləyər, mürəkkəb suallara inandırıcı cavablar verə və böyük həcmdə məlumatı təhlil edə bilər: “Ancaq bunlar onun hər vəziyyətdə düzgün nəticə çıxardığını sübut etmir. Texniki cəhətdən təsirli görünən nəti-

cə ilə yoxlanılmış və praktikada etibarlı nəticə arasında fərq var.

Müəssisələr süni intellekti iş proseslərinə daxil edərkən onu sadəcə yeni proqram təminatı kimi deyil, riskləri idarə edilməli olan ayrıca texnoloji infrastruktur kimi qiymətləndirməlidirlər. Bunun üçün sistemin hansı məlumatlara çıxış əldə etdiyi, hansı əməliyyatları müstəqil yerinə yetirə bildiyi və səhv qərar verdikdə onun fəaliyyətinin necə dayandırılacağı əvvəlcədən müəyyənləşdirilməlidir”.

İnsan düşüncəsi tənbəlləşə bilərmi?

Süni intellektin ən az müzakirə olunan təhlükələrindən biri onun insanın düşünmə vərdislərinə təsiridir. Texnologiya suallara cavab verir, mətnlər yazır, mürəkkəb mövzuları sadələşdirir və qərarların hazırlanmasına kömək edir. Lakin bu imkanlardan həddindən artıq asılılıq insanın müstəqil düşünmə bacarığını zəiflədə

bilər.

Şagird hər tapşırığı süni intellektə həvalə edərsə, düzgün cavab əldə edə bilər, amma həmin cavaba hansı məntiqi addımlarla gəldiyini öyrənməyər bilər. Tələbə araşdırma aparmaq əvəzinə hazır mətnlərdən istifadə etdikdə, məlumatı müqayisə etmək və nəticə çıxarmaq bacarığı lazımi sə-

viyyədə inkişaf etməyər bilər.

Xüsusilə, təhsil sistemində bu məsələyə diqqət yetirilməlidir. Məqsəd şagirdə yalnız düzgün cavabı tapmağı öyrətmək deyil, həm də cavabın niyə düzgün olduğunu izah edə bilməkdir. Süni intellektin təqdim etdiyi nəticəni inandırıcı cavablar verə və böyük həcmdə məlumatı təhlil edə bilər: “Ancaq bunlar onun hər vəziyyətdə düzgün nəticə çıxardığını sübut etmir. Texniki cəhətdən təsirli görünən nəti-

Süni intellekt qərarlarımızı nə dərəcədə əvəz edə bilər?

F.Pərdəşünas vurğulayıb ki, süni intellektin inkişafında üç istiqaməti fərqləndirmək olar: “Texnologiyadan düzgün istifadə etmək, onun işləmə mexanizmlərini başa düşmək və kritik vəziyyətlərdə ona alternativ qərarvermə imkanlarını qorumaq. Bu üç istiqamət bir-birini tamamlamıdıqda texnologiyaya bağlılıq artar, lakin onu idarə etmək qabiliyyəti eyni sürətlə inkişaf etməz.

Süni intellektin gələcəyini yalnız texnologiya şirkətləri və proqramçılar müəyyən etməyəcəklər. Bu prosesdə dövlət qurumları, təhsil müəssisələri, sahibkarlar, hüquqşünaslar

və istifadəçilər də iştirak etməlidirlər. Çünki texnoloji sistemlərin nəticələri bir proqramın həddlərini aşaraq bütün cəmiyyətə təsir göstərir.

Nəticə etibarilə, süni intellekt dövründə üstünlük ən yeni texnologiyaya sahib olanlara deyil, həmin texnologiyaları düzgün seçən, sınaqdan keçirən, təhlükəsiz tətbiq edən

və lazım gəldikdə onun fəaliyyətinə müdaxilə edə bilənlərə məxsus olacaqdır. Əsl texnoloji yetkinlik hər işi maşına həvalə etməkdə deyil, hansı işi ona etibar etməyin mümkün olduğunu dəqiq müəyyənləşdirməkdədir”.

Yeganə BAYRAMOVA

Allah rəhmət eləsin!

Yeni Azərbaycan Partiyasının Mərkəzi Aparatı İnformasiya texnologiyaları və ictimaiyyətlə əlaqələr şöbəsinin məsləhətçisi Mamed Bağirova əzizi **AZADİ RZAYEVİN** vəfatından kədərli xəbərini bildirir və dərin hüznə başsağlığı verir.

Təsisçi:
Yeni Azərbaycan Partiyası
Baş redaktor:
Alicq HƏSƏNOĞLU

www.yeniazərbaycan.com
mail@yeniazərbaycan.com
Ünvan: Bakı - AZ-1000, Üzeyir Hacıbəyli - 66

Telefonlar:
493-16-94
498-19-84

İndeks: 67100
Lisensiya: N-B-317
Tiraj: 4330
Sifariş: 1358
“Kapital Bank” ASC-nin Nərimanov rayonu filialı
h/h - 3308001943900419109
kod - 200093
VÖEN - 1500486601

Qəzet “Yeni Azərbaycan”ın bilgisayar mərkəzində yığılıb, səhifələnib və “Azərbaycan” nəşriyyatında ofset üsulu ilə çap edilib.

Qəzet 1993-cü ilin
aprel ayından nəşr olunur.
Məsul nəvbətçi:

Yeganə Bayramova